

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“Azərbaycanda beynəlxalq yükdaşımalarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin əsas xüsusiyyətləri. Avtonəqliyyat sektoru timsalında ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Murad Əhmədov Oqtay

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

Dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

“ ___ ” _____ 2019-cu il

“Azərbaycanda beynəlxalq yükdaşımlarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin əsas xüsusiyyətləri. Avtonəqliyyat sektoru timsalında”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Gömrük İşı

Qrup: 820

Magistrant

Murad Əhmədov Oqtay

Elmi Rəhbər

i.e.n., dos Rauf Salayev Arif

Proqram Rəhbəri

i.ü.f.d. Nəcəfova Kəmalə Akif

Kafedra Müdiri

prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi

BAKİ – 2019

Summary

Actuality of research . As a result of rapid growth in the world economy in the last century, the customs sector has developed and has become an issue in our economy today. Thus, the development of the customs sector has become a powerful factor in the development of the economy as a whole. The custom clearance also plays a major role in the development of integration processes in international freight forwarding.

Purpose and tasks of the research. The purpose of the research is determining the main directions of customs clearance in the world transport system of the cargo transportation system in the Republic of Azerbaijan and the current position in this area.

Used research methods. The research will cover theoretical method of international freight forwarding, will used to synthesis, analysis, statistics methods custom clearance

Research information base. During the research, the information base includes legislative and normative documents, books of economist scientists and foreign literature, magazines, articles, various information sites.

Research limitations. The main limitations of the research are the lack of sufficient statistical indications for customs clearance during international freight forwarding with automobile transport.

The results of the research. The result of the study is the efficiency and speed of customs clearance procedure during international freight forwarding with automobile transport in Azerbaijan.

Practical implications of the result. The framework's principles can be used to facilitate custom clearance procedures in international freight forwarding.

Key words; custom clearance, transportation, international freight forwarding, automobile transport

İxtisarlər

AR- Azərbaycan Respublikası

AQTA- Azərbaycan Qida Təhlükəsizlik Agenti

BYD-Beynəlxalq Yüklə Daşımalar

CİF- Cost Insurance Freight

CMR- Nəqliyyat Qaiməsi

DGK -Dövlət Gömrük Komitəsi

EDİ- Elektron Məlumat Mübadiləsi

GRNAS-Gömrük Rəsmiləşdirilməsi və Nəzarətinin Avtomatlaşdırılması Sistemi

GPS- Global Positioning System

XİF- Xarici İqtisadi Fəaliyyət

XİFƏN- Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Əmtəə Nomenklaturası

İTS- İnformasiya Texnologiyası Sistemi

MDB- Müstəqil Dövlətlər Birliyi

RFID-Radio Frequency Identification Definition

SCM-Təchizat Zəncirinin İdarə Edilməsi

TRASEKA- Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi

ÜTO- Ümumdünya Ticarət Təşkilatı

VAİS -Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	4
I fəsil.	Fəsil 1. Beynəlxalq yükdaşımlarının təşkilinin nəzəri əsasları.....	9
1.1.	Beynəlxalq yük daşımların mahiyyəti və iqtisadiyyatın inkişafında rolu.....	9
1.2.	Beynəlxalq yükdaşımlar prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsinin mahiyyəti.....	17
1.3.	Beynəlxalq yükdaşımlar fəaliyyətində logistikanın rolu.....	22
II fəsil.	Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yük daşımlarının təşkilinin vergi və gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyəti.....	30
2.1.	Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyat sferasının müasir vəziyyəti....	30
2.2.	Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyat vasitəsi ilə beynəlxalq yükdaşımlar prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	35
2.3.	Beynəlxalq yükdaşımlar prosesində istifadə olunan gömrük rüsumlarının təhlili.....	41
III fəsil.	Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq yükdaşımlarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları.....	50
3.1.	Avtomobil beynəlxalq yük daşımlarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin səmərəliliyinin artırılması yolları.....	50
3.2.	Avtomobil nəqliyyatı vasitəsi ilə beynəlxalq yük daşımlarının səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə loqistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi.....	57
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	64
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	68
	ƏLAVƏLƏR.....	71
	Cədvəllərin siyahısı.....	71
	Qrafiklərin siyahısı.....	71

GİRİŞ

Mözünün aktuallığı: Ötən əsrdə dünya təsərrüfatında baş vermiş sürətli inkişaf nəticəsində gömrük sistemi inkişaf edərək bu günkü iqtisadiyyatımızda aktual mövzuya çevrilmişdir. Belə də demək olarki, gömrük sektorunun daha da inkişafı ümumilikdə iqtisadiyyatın inkişafının güclü amilinə çevrilmişdir. Həmçinin gömrük sektoru qloballaşma proseslərinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Açıq bazar münasibətlərində dövlətin iqtisadi inkişafını davamlılığını təmin etmək üçün dövlətin gömrük sistemi amili nəzərə alınması birmənalı şəkildə qəbul olunmuşdur. Demək olarki, heç bir ölkənin hansısa bir sektorunu gömrüksüz təsəvvür etmək mümkün deyil.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı bəzi hallarda gömrük rəsmiləşdirilməsinin fəaliyyəti zaman bəzi problemlər yaşana bilər. Yəni yüklərin daşınmasına lazım olan tez nəqliyyat parkının olmaması, istehlakçı sifarişlərini zamanında qəbul etməmək, dolğun məlumatların verilməməsi, gömrük ödənişlərin düzgün olmaması kimi səbəblər gömrük və nəqliyyat fəaliyyətində mənfi hallar yaradır. Bu səbəbdəndə ölkələr gömrük və nəqliyyat sistemini daha təkmiləşdirilməsinə görə bu cür problemlərin həll olunmasına səy göstərməlidir. Bu kimi halları beynəlxalq arenada yük daşımalar zamanı aradan qaldırmaqdan ötrü ölkələr bu sektorlarda siyasətlər həyata keçirməlidir. Bu səbəbdən nəqliyyat sistemi gömrükdə ölkə üçün önəmli dərəcədə əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikası yüklərin daşınmasında gömrük rəsmiləşdirilməsi sektorunda tənizmedici islahatlar keçirmiş. Bunun sayəsində ölkədə beynəlxalq yüklərin daşınmasında irəlili doğru addımlar atılmışdır.

Ölkəmiz beynəlxalq yüklərin daşınmasının gömrük rəsmiləşdirilməsində dövlət tənzimlənməsi sistemi keçirmiş və müəyyən dərəcədə hüquqi əsasını yaratmışdı. Hal hazırda olan problemlərin həlli istiqamətində mühüm amil kimi göstərən gömrük rəsmiləşdirilməsinin tənzimləmələri mövzusunda Azərbaycanlı iqtisadçı alimlərdən Şəkəreliyev A. Ş., Nuriyev C. A., Əliyev A. A., Heydərov K. F., E.Ə.Əliyev və bu

kimi şəxslərin əsərlərində mövcud vəziyyət tədqiq edilmiş və nəzəri-metodoloji əsaslar işlənərək hazırlanmışdır .Qeyd etdiyimiz tədqiqatlarda ölkənin gömrük rəsmiləşdirilməsi və beynəlxalq daşımalar istifadə oluna gömrük rüsumlarının təsbiti haqqında habelə aparılan tənzimləmə mexanizmlərinin inkişaf inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsi barəsində geniş nəzəri biliklərlə problemin öyrənilmə səviyyəsi yeni bir səviyyəyə daşınmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri:Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında yük daşıma sisteminin dünya nəqliyyat sistemi üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsinin vacib istiqamətlərini və bu sektorda qarşıda duran indiki vəzifələrin müəyyənəşdirilməsindən təşkil olunmuşdur. Milli iqtisadiyyatın logistika kompleksində formalaşan gömrük əlaqələrinin prinsiplərinin və hüquqi tənzimlənməsinin terminin müəyyənəşdirilməsi, ölkə ərazisində gömrük sektorunun sahəsində avtomobil beynəlxalq yüklərin daşınması strukturunun araşdırılması, ölkədə gömrük rəsmiləşdirilməsi avtomobil nəqliyyatı inkişafı istiqamətində hökumət siyasətinin hədəfləri və respublikamızda avtonəqliyyat sektorunun fəaliyyəti ilə bağlı müasir vəziyyətinin təhlilinin aparılması, ölkədə avtonəqliyyat vasitəsilə yükdaşımalar zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və araşdırılması, Azərbaycan Respublikasında avtonəqliyyatı vasitəsilə yük daşımalarının beynəlxalq vəziyyətinin təhlilinin olunması kimi qarşıda məqsədlər durur.Azərbaycanda beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı tətbiq olunacaq rüsumlar barəsində araşdırmalar olacaq.

Əlbəttə ki qarşıdakı missiyaya çatmaq üçün bu sektorda bəzi işlər yerinə yetirilməlidir.Bu görülməli işlərə aşağıdakıları misal etmək olar:

- Dünya iqtisadiyyatında baş verən gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusişləndirməsinin müasir meylləri və onların nəticələri ilə ölkənin nəqliyyat sistemində yük daşımaların dünya üzrə öyrənilməsi;
- Beynəlxalq yükdaşıma sisteminin gücləndirilməsi və dünya yükdaşıma sistemində gömrük rəsmiləşdirilməsində yeni təkliflərin irəli sürülməsi;

- Yük daşımalarında avtomobil nəqliyyat sektorunda gömrük sistemini gücləndirmək üçün iqtisadi islahatların keçirilməsi;
- Ölkədə tətbiq olunan gömrük haqqında iqtisadi islahatların beynəlxalq yükdaşımalara təsirinin aşkarlanması və nəticələri;
- Beynəlxalq yükdaşımalarda gömrük sisteminin mövqeyi və rolunun müəyyənəşdirilməsi;
- Ölkəmizin beynəlxalq yükdaşımalarda gömrük layihələrində nəqliyyat xidmətlərinin ixracına təsirini müzakirə etmək;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsində logistikanın göstəricilərinin və ölçülərini müəyyən etmək, təkmilləşdirmək və avtonəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yükdaşımaların səmərəliliyinin artırmaq;
- Gömrük sisteminin beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı tətbiq etdiyi rüsumları sahəsində ölkənin büdcəsinə mədaxil olan vəsaitləri artırmaq;
- Avtomobil nəqliyyatı zamanı daşınan yüklərin daha da artırmaq məqsədi ilə daşınma zamanı logistika fəaliyyətinin təkmilləşdirməsi haqqında müzakirələr aparmaq.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqat işinin obyektı ölkəmizin gömrük sektorunda avtonəqliyyat vasitəsilə daşınmalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsi, respublikamızın avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan yüklərin müasir vəziyyəti və beynəlxalq daşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesləridir. Tədqiqatın predmeti isə ölkənin avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan beynəlxalq yüklərin gömrük rəsmiləşdirməsi zamanı yeni iqtisadi islahatlar verilməsi, bu islahatların əsas məqsədləri, həmçinin ölkədə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük idarələri tərəfindən götürülən rüsumlardır.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işi bir sıra metodlardan istifadə olunmaqla hazırlanmışdır. Metodlara misal olaraq müşahidə, tərkib, təhlil deduksiya və idnuksiya, müqayisə və s. bu kimilərini göstərmək olar. Tədqiqatda ilk olaraq nəzəri

tədqiqat metodlarından istifadə olunmaqla ölkəmizin beynəlxalq yükdaşımalar, beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsini rolu və logistikanın əhəmiyyətliyi haqqında biliklər araşdırılmışdır. Ölkədə həyata keçirilən avtonəqliyyat vasitəsilə beynəlxalq yükdaşımaların təşkilinin müasir vəziyyətindən bəhs olunacaq. Respublikamızda avtomobil nəqliyyatına aid statistik göstəricilər və beynəlxalq yükdaşımalarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyəti qiymətləndiriləcək. Burada müqayisə metodundan istifadə olunacaq Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq yükdaşımalarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin daha təkmilləşdirilməsi haqqında təhlilə aparılacaq. Logistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi vasitəsi ilə beynəlxalq yükdaşımaların səmərəliliyinin artırılması haqqında tədqiqatlar aparılacaq.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat zamanı informasiya bazasını kimi Azərbaycanın qanunverici və normativ sənədlərdən, ölkəmizin iqtisadçı-alimlərinin kitablarından və xarici ədəbiyyatdan, jurnallardan, müxtəlif informasiya saytlarından, Dövlət Gömrük Komitəsinin və Dövlət Statistika Komitəsinin materiallarından istifadə edilmişdi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Araşdırmanın əsas məhdudiyyətləri tədqiqat zamanı avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsinə aid yetərli statistik göstəricilərin olmamasıdır.

Nəticələrin elmi və praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti odur ki, Dövlət Gömrük Komitəsi, həmçinin Nəqliyyat Nazirliyi və onun qurumları öz fəaliyyətlərinin reallaşdırması prosesində, gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı islahatların reallaşdırılması üçün, eləcə də beynəlxalq yükdaşımaların səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı məsələlərdə bu müddəaların tətbiq olunması mümkünlüyü, bəzi araşdırılan məsələnin “Gömrük rəsmiləşdirməsi”, “Logistikanın əsasları” kimi fənn istiqamətlərinin tədris olunmasında köməkçi materiallarından istifadə olunması ilə bağlıdır.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi: Tədqiqat giriş, üç fəsil, nəticə və təklifdən ibarətdir. Tədqiqatın birinci fəslində beynəlxalq yükdaşımaların nəzəri

əsasları, beynəlxalq yükdaşımalar prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsinin rolu, həmçinin beynəlxalq yükdaşımalarda logistikanın əhəmiyyəti haqqında geniş aradırmalar tədqiq edilmişdi. İkinci fəsildə ölkədə avtomobil nəqliyyat sektorunun hal hazırdakı vəziyyətinin təhlili aparılmış, Respublikamızda avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsinin indiki vəziyyəti qiymətləndirilmiş, əlavə olaraq avtomobil beynəlxalq yükdaşımalarında istifadə olunan rüsumların rolu tədqiq edilmişdi. Tədqiqatın 3-cü fəslində yükdaşımalar zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsinin səmərliyinin artırılması zamanı tədqiqatlar aparılmış, həmçinin avtonəqliyyat vasitəsilə həyata keçirilən beynəlxalq yükdaşımalar səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə logistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi geniş tədqiq edilmişdi.

Tədqiqatın sonunda nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı və internet resurslar təqdim edilmişdi

FƏSİL 1. BEYNƏLXALQ YÜKDAŞIMALARININ TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1 Beynəlxalq yük daşımaların mahiyyəti və iqtisadiyyatın inkişafında rolu

Nəqliyyat ölkə iqtisadiyyatının mühüm göstəricilərindən hesab olunur. Nəqliyyat dedikdə mübadilənin və istehsalın normal prosesi, habelə adamların və yüklərin müəyyən bir məkandan başqa məkana daşınması nəzərdə tutulur. Daşıma prosesi nəqliyyatın əsası hissəsini təşkil edir və istehsal həyata keçirilməsinin əsas şərtlərdən biridir. Daşıma prosesinin əsas məqsədi yüklərin və sərnişinlərin yer və vaxt baxımından özyerlərini daha uyğun dəyişməsindən ibarətdir.

Daşıma 2 cür həyata keçirilir:

1. Daxili daşıma

2. Beynəlxalq daşıma

Daxili daşıma anlayışı dedikdə yalnız bir dövlətin ərazisində həyata keçirilən daşımalar nəzərdə tutulur və həmin ölkənin ərazisində bu əməliyyatlar məhdudlaşır. Lakin bu daşımalar ölkə iqtisadiyyatının dünya ticarətindəki inkişafında lazımi səviyyədə özünü göstərə bilmədi. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması, xarici ticarətin genişlənməsi, elmi texnikanın inkişafı və başqa amillər nəticəsində beynəlxalq daşımalar əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdu. (E.Ə.Əliyev, 2009, s. 10)

Beynəlxalq yük daşımaları dedikdə beynəlxalq sazişlərə əsaslanmış şərtlərə uyğun olaraq 2 və ya daha çox ölkə ərazisindən keçən daşımalar nəzərdə tutulur.

Yüklərin daşınması vaxtı istifadə olunan əsas nəqliyyat vasitələri bir sıra əlamətlərinə görə növlərə qruplaşdırılır və bunlar aşağıdakılardır:

- Avtomobil;
- Dəmiryolu;
- Boru kəməri;
- Dəniz;

- Hava;
- Su.

Yuxarıda yazılan bu nəqliyyat növlərinin ayrı-ayrılıqda özlərinin fərqli tətbiq miqyası,logistka yüklərin daşınması,müxtəlif inkişaf və yaranması üzrə müxtəlif texnologiyaya malikdir. Nəqliyyat iki əsas alt sistemdən özündə birləşdirir:

1. ümumi istifadə edilən
2. ümumi istifadə edilən.

Ümumi istifadə edilən : Milli iqtisadiyyatın azad sahəsi olmaqla fərqli təsərrüfat sahələrinin və əhalinin sənişin və yük daşımalarıla bağlı tələbatının düzgün ödənilməsinə xidmət göstərir. Bu sistemə məxsus olan nəqliyyat vasitələri mübadilə sferasına və ölkə əhalisinə xidmət göstərir. Bu səciyyəvi xüsusiyyətinə görə onu əksər vəziyyətdə magistral nəqliyyatda adlandırırlar. Magistral nəqliyyat termini dəmir yolu, çay nəqliyyatı, avtomobil, hava və boru kəmərləri nəqliyyatını təşkil edir. Ümumi istifadə edilən nəqliyyat yüklərin daşınmasının təşkili ilə bağlı məsələlər nəqliyyat logistikasının predmetidir. Onun əsas vəzifəsinə:

- 1.nəqliyyat növünün seçilməsi;
- 2.istehsal, nəqliyyat və anbar logistika proseslərin qarışıq formada fərqlinəqliyyat növlərinin eyni məqsəd baxımından əlaqəli fəaliyyətinin yaradılması;
- 3.nəqliyyat- anbar işlərinin tətbiq olunmasının tək texnoloji layihəsinin hazırlanması;
- 4.əlverişli daşıma marşrutların müəyyinləşdirilməsi.

Ümumi istifadə edilməyən nəqliyyata – müəyyən edilmiş istehsal prosesinin tədaxili hissəsi hesab olunan istehsaldaxili nəqliyyat vasitələri və nəqliyyat idarələrinə məxsus edilməyən bütün növ nəqliyyat vasitələri aid olunur.Təcrübə göstərir ki, məhsul göndərən zamanı yüklərin daşınması üçün bəzən bir, bəzən isə daha çox nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməyə ehtiyac duyulur.Belə hallarda mümkündür ki, son istehlak yerinə məhsul göndərilməsi üçün eyni vaxtda müxtəlif nəqliyyat növündən səmərəli istifadə etmək kimi şəraitdə yaranır. Bu vəziyyətdə məhsul göndərən seçim qarşısında qala bilər. Beləliklə, fərqli təyinatlı logistika yükləri daha

dəqiq məntəqələr arasında fərqli nəqliyyat növləri daşımaq mümkündürsə, onda bu işin effektiv, səmərəli və əlverişli həyata keçirilməsi üçün texniki - iqtisadi hesablamaların düzgün yerinə yetirilməsi lazım gəlir. Burada əsas göstəricilər kimi yükün lazım olan son istehlak nöqtəsinə çatdırılması müddəti və istifadə xərclərinin həcmi nəzərə alınır. Aşağıda qeyd olunan texniki-iqtisadi göstəricilər müqayisə edilir.

- nəql etməyə çəkilən minimum məsrəflər;
- yüklərin göndərilməsi tezliyi;
- yük cədvəllərinə maksimum riyaət olunması etibarlılığı;
- nəqliyyat ehtiyatları ilə bağlı minimum məsrəflər
- nəqliyyat vasitələrinin yükləri lazım olan yerə çatdırmaq imkanları;
- məhsullar üzrə differensiasiyası;
- nəql etmə müddəti;
- təhlükəsizlik.

Daşınmaya çəkilən xərclər həm ümumi həcmdə yüklərin daşınması üçün nəqliyyat tariflərindən, əlavə olaraq həm də nəqliyyat - ekspedisiya əməliyyatlarına (bura: yükləmə, boşaltma, paketləşdirmə, yenidən yükləmə, sortlaşdırma və s.), yəni fiziki bölüşdürmə ilə əlaqədar olan logistik əməliyyatlara çəkilən xərclərdən ibarətdir. Yüklərin tranzit vaxtı həm alternativ seçimin düzgün aparılması zamanı ilkin göstəricilərə görə daşınmaya çəkilən xərclərin, həm də konsepsiyaların müəyyənləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yüklərin müəyyən edilmiş vaxt ərzində son istehlak məntəqəsinə dəqiq çatdırılması eyni zamanda firmalara rəqabət üstünlüyü də verir. Nəqliyyat növünü seçərkən logistika nəqliyyatın nəzarətinin texniki - istismar göstəricilərini və daşıma imkanlarını, habelə bu nəqliyyat növünün istifadəsinin əlverişli olmasını, nəqliyyatın coğrafi mövqeyi baxımdan heç bir limitlə rastlaşmaması və s kimi amilləri mütləq nəzərə alması vacibdir. Nəhayət, nəqliyyat vasitələrinin növlərinin seçilməsi vaxtı əsas məqamlardan biri də yüklərin hərəkəti boyunca nəqliyyat vasitələrinin növlərinə qoyulan beynəlxalq ekoloji, üstəlik

daşınma zamanı yüklərin kəmiyyət, keyfiyyətə qorunması və saxlanması təmin edən standart tələblərdən mövcuddur. Logistika idarəetməsinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bütün nəqliyyat növünün müsbət və mənfi cəhətləri mövcuddur.

Avtomobil nəqliyyatı: Əvvəlcə quruda yayılmış nəqliyyat növləri haqqında qeyd etmək istərdik. Avtonəqliyyatı beynəlxalq ticarət yüklərinin daşınmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Son zamanlar dünya təsərrüfat əlaqələrində beynəlxalq avtomobil daşımaları nəzərə çarpan dərəcədə artmışdır. Quru logistika növləri logistika fəaliyyətində çox əhəmiyyətli bir əlaqədir. Bu logistika hava və dəniz limanlarından hava və dəniz nəqliyyatı üçün çatdırılma xidmətlərini genişləndirir. Quru logistikasının ən müsbət xarakteristikası quru sahələrində yüksək əlçatanlıq səviyyəsidir. Avtomobil nəqliyyatı quruda ən geniş yayılmış nəqliyyat növüdür. Avtomobil nəqliyyatı ölkənin dünya təsərrüfatına qoşulmasında başqa nəqliyyat növləri ilə bərabər mühüm rol oynayır. Yüklə daşımada avtomobil nəqliyyatından keçən yüzillikdə yalnız dağlıq olan ölkələrin ərazilərində qısa məsafələr üçün istifadə olunurdusa, lakin son vaxtlarda dünyada inkişaf etmiş ölkələrində avtomobil yollarının iqtisadi göstəricilərinin artması və yüklə tutumu 30 – 40 tonluq avtomobillərin istehsalı avtonəqliyyat vasitələrindən istifadə olunmasına səmərəli şərait yaratmaqla, habelə daxili və xarici iqtisadi əlaqələr vaxtı; avtonəqliyyatı vasitələrinin iqtisadi səmərəliliyinin daha yüksəlməsini təmin etdi. Odur ki, indi avtomobil yollarının Beynəlxalq qaydalara uyğun inkişaf etməsinə ölkələr xüsusi diqqət yetirilir. Avtonəqliyyatı bir sıra özəllikləri özündə daşıyır. Beləki bu nəqliyyat növünün yükü qapıdan qapıya və tam vaxtında prinsipi əsasında işləməsi, yəni yükün bilavasitə mənşə nöqtəsindən istehlak nöqtəsinə çatdırılmasını təmin etməsidir. Avtomobil yüklə nəqliyyatında daha ucuz sərmayə fondları, yüksək əlçatanlıq, mobillik və yararlığı kimi üstünlüklər vardır. Onun mənfi cəhətləri isə aşağı gücü, aşağı təhlükəsizliyi və yavaş sürətli olmasıdır. Ölkələrdə daşınan beynəlxalq yüklərin xeyli hissəsi avtomobil nəqliyyatının payına düşür. Sərnişinlərin daşınmasında

avtonəqliyyat aparıcı yer tutur. O, mobil nəqliyyat vasitəsi olaraq magistral yolların mövcudluğundan asılı deyil. (Tseng.Y, Yue.W.L,Taylor.A.P, 2005) Nəqliyyatın başqa növləri kimi avtonəqliyyatda özündə müəyyən funksiyalar yerinə yetirir. Bunlara aşağıdakılar misal gətirmək olar:

- kənd təsərrüfatı və sənaye mallarının normal istehsalının və mübadiləsinin prosesinin yerinə yetirilməsi

- avtomobil nəqliyyat vasitəsinin köməyi olmadan hər hansı bir tikinti sektorunun layihəsinin həyata keçirilməsi mümkün olmur. Avtomobil nəqliyyat vasitəsindən tikinti materialların daşınmasında geniş istifadə olunur.

- əhalinin avtomobil yük daşımalarıla bağlı tələbatının ödənilməsi

- ölkənin müdafiə gücünün mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə kömək edilməsi

Beynəlxalq avtomobil hüququnun əsas mənbələri beynəlxalq müqavilələr, milli (daxili) avtonəqliyyatla bağlı olan qanunvericilik və hüquqi adətlərdən ibarətdir.

Dəmiryolu nəqliyyatı: Dəmiryolu nəqliyyatının əsas fəaliyyətini və işi yüklərin, sərnişinlərin və baqajın daşınmasından, yəni onların lazımı təyinat yerinə çatdırılması təşkil edir. Dəmir yolu nəqliyyatında yüksək daşıyıcılıq qabiliyyəti, hava şəraitinin təsirinin az olması və aşağı enerji istehlakı kimi üstünlüklər mövcuddur. Dezavantajların isə əsas şərtlərin yüksək qiyməti, çətin və bahalı saxlanması, təcili tələblərin elastikliyinə olmaması və dəmir yolu vaqonlarının təşkili zamanı vaxt sərf edilməsi kimi mənfi cəhətləri vardır. Dəmiryolu nəqliyyatı demək olarkı, istənilən ölkənin yük dövriyyəsinin xeyli hissəsini təmin edir. Sərnişin daşımalarının həyata keçirilməsində onun rolu böyükdür.

“Beynəlxalq dəmir yolu hüququ beynəlxalq nəqliyyat hüququnun subinstitutu olmaqla beynəlxalq dəmir yolu nəqliyyatı ilə yük daşıma hüququ, beynəlxalq dəmir yolu nəqliyyatı ilə sərnişin daşıma hüququ və beynəlxalq dəmir yolu nəqliyyatı ilə baqaj daşıma hüququ kimi tərkib hissələrə bölünür”. (E.Ə.Əliyev., 2009, s. 77)

Boru kəmər: Boru kəməri nəqliyyat vasitələrinin spesifik növüdür. Magistral boru kəmər nəqliyyat vasitəsi ilə neft və neft məhsulları, karbohidrogen qazları və digər məhsullar nəql edilir.

Boru kəməri nəqliyyatının üstünlükləri yüksək tutum potensial, hava şəraitinin daha az təsiri, daha ucuz əməliyyat xərcləri və davamlı nəqlidir. Mənfi cəhətləri isə bahalı infrastruktur, daha çox nəzarət, malların ixtisaslaşması və müntəzəm texniki xidmət ehtiyaclarıdır.

Dəniz nəqliyyatı: Dəniz nəqliyyatı beynəlxalq yüklərin daşınmasında mühüm rol oynayır. Dəniz loqistika ənənəvi olaraq qlobal miqyasda hazır məhsulların köçürülməsinin əsas vasitəsi sayılır və yaxınlarda həm alimlərin , həm də praktikantların əhəmiyyətli dərəcədə diqqətini cəlb etmişdir. Ancaq dəniz logistikası termini müəyyən etmək asan deyil və qlobal tədarük zəncirləri daxilində dəqiq təsvir, əhatə dairəsi və rolu hələ müəyyən edilmir. Bir tərəfdən dəniz nəqliyyatı (yəni göndərmə və limanlar) dənizlə iki və ya daha çox dəniz limanı arasında malların və / və ya sərnişinlərin daşınması ilə bağlıdır; Digər tərəfdən, logistika, təşkilat içərisində olan əməliyyatlar vasitəsilə müştərilərə qədər təchizatçılardan bir quruma daxil olan material axını üçün məsuliyyət daşıyır. Dəniz nəqliyyatının istifadəsi üçün ilk öncə dəniz limanlarının daha yaxşı inkişaf etməsi lazımdır. İri dəniz limanları il ərzində milyonlarla yük daşımaq qabiliyyətinə malikdir. Beynəlxalq yükdaşımalarda yük dövriyyəsinə görə dəniz nəqliyyatı liderlik edir. Bu sənayə istehlakçılar üçün ucuz və yüksək yükləmə qabiliyyətinin ötürülməsini təmin edə bilər. Buna görə də, xam neft və taxıl kimi xüsusi malların daşınmasında mühüm bir mövqeyə malikdir. Onun dezavantajı onun daha uzun nəqliyyat ehtiyacına və onun cədvəlinin hava şəraiti faktorlarından çox güclü təsirlənməsidir.. Xərcləri qənaət və rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün, mövcud dəniz logistika firmaları böyük ölçülü gəmilərdən və kooperativ əməliyyat üsullarından istifadə edirlər. Üstəlik, cari dəniz nəqliyyatı müştəriləri xidmətin keyfiyyətinə cətdırılma qiymətindən daha çox diqqət yetirirlər. Beləliklə, xidmət məmnuniyyətini artırmaq üçün yeni logistika konsepsiyaları qurmaq

lazımdır, məs. real-vaxt məlumatı, dəqiq vaxt pəncərələri və mal izləmə sistemləri.

Dəniz nəqliyyatı sənayesinin fəaliyyəti üç əsas növə bölünür:

- Xətti daşınma: İş eyni gəmilərə, marşrutlara, qiymətə və müntəzəm səfərlərə əsaslanır.

- Məkansız daşınma : Bu cür simvollar daşınma qeyri-müntəzəm nəqliyyat qiyməti, qeyri-sabit nəqliyyat marşrutları və cədvəlidir. Ümumiyyətlə Quru Tökmə Yüku və xam neft kimi xüsusi mallar verir.

- Sənaye daşınma: Sənayenin göndərilməsinin əsas məqsədi xammalın təmin edilməsidir. Bəzən təbii qaz üçün yüksək təzyiqli konteynerlər kimi xüsusi qablara ehtiyac var.

Dəniz daşımaları çarter və konosament üzrə həyata keçirilə bilər. Çarter iri partiya yüklər daşınmasına görə lazımdır. Konosamenta həcmə böyük olmayan yüklər daşınmasına ehtiyac duyulur.

Dəniz daşımalarının aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- kiçik kabotajda ;
- böyük kabotajda ;
- beynəlxalq daşıma.

Daşıma əgər bir dənizin limanlarında həyata keçirilərsə buna kiçik kabotaj .Daşıma ölkənin fərqli dəniz limanları arasında baş verirsə böyük kabotaj adlanır. Beynəlxalq daşıma dedikdə, daşıma ikidən çox ölkədə olursa beynəlxalq daşıma adlanır.

“Beynəlxalq dəniz daşımalar hüququ beynəlxalq nəqliyyat hüququnun subinstitutu olmaqla yanaşı, dəniz məkanının hüquqi statusunu və dəniz məkanından, onun təbii ehtiyatlarından dinc məqsədlərlə istifadə edilməsi qaydalarını müəyyən edən və bununla bağlı dövlətlərarası münasibətləri nizama salan hüquq normaları və prinsiplərinin məcmusudur”. (E.Ə.Əliyev., 2009, s. 174)

Hava nəqliyyatı: Beynəlxalq yükdaşımaların növlərinin icərisində ən sürətli və dinamik inkişaf edən hava nəqliyyat növü hesab olunur Hava logistikası, bir çox sənaye və xidmət üçün təchizat zənciri və funksiyalarını tamamlamaq üçün lazımdır. Hava nəqliyyatı müəssisələri hava yolu ilə yük, sərnişin və baqaj daşımalarını Həyata keçirir. Bu yük daşıma növü sürətli çatdırılma, zərərin riskinin aşağı olması, təhlükəsizliyi, rahatlığı, əlçatanlığı və müntəzəm səfərləri üçün yaxşı bir tezliyi təmin edir, lakin hava logistikasının dezavətnəji yüksək çatdırılma haqqının olmasıdır. Reynolds-Feighan bildirib ki, yük daşımalarının vahid kütləsinin dəyərinin nisbətən yüksək olması və çatdırılma sürətinin mühüm amil olması ilə başqa nəqliyyat növlərindən seçilir. Hava yükü logistikasının xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- təyyarələr və hava limanları ayrılır. Buna görə də sənayelər yalnız əməliyyat üçün təyyarələr hazırlamalı;
- bu, uzaq istiqamətlərə çatdırılmasını sürətləndirməyə imkan verir;
- hava yük daşımaları torpaq formalarından təsirlənmir.

Tədqiqat məlumatları göstərir ki, hava yük daşımaları bazarı artmaqda davam edir. Qlobal bazarların trendini nəzərə alaraq, hava nəqliyyatı logistikası da xidmətlərini dəyişdirməlidir. Hava yükünün inkişafının gələcək tendensiyaları digər nəqliyyat rejimləri ilə integrasiya, hava nəqliyyat şirkətləri arasında ittifaq və birləşmədir. Hava yükü logistikasının gələcək modeli, Tam Vaxtında və Qapıdan-Qapıya üzrə xidmət bazası təmin etmək üçün dəniz və avtomobil nəqliyyat kimi digər nəqliyyat növləri ilə əməkdaşlıq etməyidir.

“Beynəlxalq hava hüququ beynəlxalq nəqliyyat hüququnun subinstitudur və o, hava məkanının hüququ rejimini müəyyən edən, habelə ondan istifadə ilə bağlı dövlətlərarası münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq hüquqi norma və prinsiplərin məcmusundan ibarətdir”. (Əliyev.E, Beynəlxalq Nəqliyyat Hüququ, 2009, s. 283)

Daxili su nəqliyyatı: Hər bir ölkənin nəqliyyat kompleksi sistemində nəqliyyatın ayrı-ayrı növləri müxtəlif yer tutur. Bu, ilk növbədə, onların yerinə yetirdikləri nəqliyyat işinin həcmindən asılıdır. Nəqliyyat sisteminin tərkib

hissələrindən biri sayılan su nəqliyyatı, yük daşımalarının yerinə yetirilməsi vaxtı lazımi səviyyədə özünü göstərmir. O, nəqliyyatın başqa növləri ilə birlikdə kəndtəsərrüfatı və sənaye mallarının normal mübadiləsini və istehsalını təchiz edir, ölkə iqtisadiyyatının yükdaşımalarına olan tələbatını ödəyir. Başqa nəqliyyat növü kimi daxili su nəqliyyatının da öz avantajları var. Daşıma vasitələrinin yükləmə qabiliyyətində limitin olmaması, təbii su yollarının ölkədə olması, az enerji işlətməsi, daxili su nəqliyyatının da əsas avantaj cəhətləri sayılır. Daxili su nəqliyyatının avantajları ilə bərabər dezavantajları da mövcuddur. Suyun dərinliyinin olması, mövsümi olması aylar ərzində dəyişməsi dezavantajlara aiddir. Nəqləmə prosesində tərəflər arasında qurulan nəqliyyat-hüquq münasibətləri xüsusi tənzimləməni tələb edir. Beynəlxalq arenda baş verən su daşımaları indiki dövrdə beynəlxalq su hüquq ilə nizama salınır.

1.2 Beynəlxalq yükdaşımalar prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsinin mahiyyəti

Gömrük rəsmiləşdirilməsi gömrük orqanın işçiləri tərəfindən böyük miqyasda müəyyən edilmiş və həyata keçirilən müxtəlif tədbirlər üçün məsuliyyətləri nəzərdə tutur. Fərqli ölkələrdə gömrük rolu müxtəlifdir, lakin gömrük administrasiyasının əsas missiyası bütün dövlətlər üçün eynidi demək olar. Dörd əsas sahəni gömrük rəsmiləşdirilməsində qeyd etmək olar :

- gəlirlərin toplanması;
- tənzimləmə uyğunluğu;
- ticarətin asanlaşdırılması;
- təhlükəsizliyi.

Gəlirin toplanması gömrük məsuliyyətinin mərkəzi hissəsini təşkil edir və ölkənin gömrük rüsumlarının payına böyük dərəcədə bağlıdır. Ödəniş toplanmasının səviyyəsi ölkənin büdcəsinin vəzifələrinin dəyərindən asılıdır.

Gömrük sistemi, gömrük qanun və qaydalarının icrasını təmin edir. Bu qaydalara əməl edilməməsi gömrük orqanları üçün riskdir.

Ticarətin asanlaşması da gömrükün mühüm roludur. Qlobal infrastruktur beynəlxalq yük daşımaçılara ölkələr arasında malların hərəkətinə istiqamətli böyük marşrutlar verir və ən effektiv yolu daima onlar tərəfindən seçilməyini təmin edir

Bəzən sərhəd qapısının qarşısını almaq üçün yükü daha uzun bir marşrutla hərəkət etdirmək üçün səmərəli və təhlükəsizdir. Həm də eyni ölkədə gömrük arasında razılaşma fərqi var. Adətən beynəlxalq yük daşıma iştirakçıları təchizat marşrutunu dəyişdirərək tez bir zamanda uyğunlaşmağa çalışırlar. Gömrüklər üçün başqa bir problem, qlobal təchizat zəncirini təmin etməkdir. Təhlükəsizlik əhəmiyyətinin səviyyəsi ölkədən asılıdır, amma təhlükəsizlik bütün gömrük orqanları üçün təhlükə mənbəyidir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxt keçdikcə dəyişir. Yeni prosedurlar gömrük işçilərinə təqdim edilə bilər, amma təcrübə göstərir ki, dəyişdirmə nəticəsində dəyişikliklərin gömrük orqanları heyətinin tərəfindən qəbul edilməsindən asılıdır.

İnteqrasiya problemlərinə qarşı mübarizədə əsas rol İT-nin dərin istifadəsinə əsaslanan müasir gömrük rəsmiləşdirilməsi təcrübəsi ilə oynanılmaqdadır. Buna baxmayaraq, təcrübə göstərir ki, bu, korrupsiyanın hərtərəfli aradan qaldırılması üçün kifayət deyil. Beləliklə, hər hansı bir insan resursu siyasəti bu məsələlərlə necə məşğul olmağı müəyyənləşdirməlidir. İnformasiya texnologiyalarının yenilənməsi gömrük rəsmiləşdirilməsinin vaxtını daha da azaldır və əməliyyatların effektivliyini artırır.

Beynəlxalq yüklərin vaxtında rəsmiləşdirilməsini təmin etmək tipik bir təcrübədir. Fiziki nəzarət və ticarətin asanlaşması arasında balansın əldə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş, ticarətlə məşğul olan fiziki şəxslərin fiziki yoxlamaları və konsentrasiyalarının azaldılması mövcuddur. Ən inkişaf etmiş və orta gəlirli ölkələr üçün tipikdir. İnformasiya və uçot sistemləri gömrük administrasiyası tərəfindən etibarlı sayılır. Bütün məlumatlar elektron şəkildə ötürülür.

Bu gün dünya ticarətində beynəlxalq yükdaşımalarında gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesi əhəmiyyətli rol oynayır. Beynəlxalq daşımalar zamanı gömrük sənədləşdirilməsi ən vacib prosedurlardan biri hesab olunur. Beynəlxalq nəqliyyat əməliyyatları zamanı ölkəyə ərazisinə gətirilən yük və ölkə ərazisindən çıxarılan yüklərin daşınması həmin ölkənin qanunvericliyi və beynəlxalq konvensiyaların müddəalarına uyğun tənzimlənir. Bu gün iqtisadiyyatının qloballaşması, xarici ticarətin genişlənməsi, elmi texnikanın inkişafı və s kimi amillər dünya ölkələrinin çoxunu beynəlxalq yükdaşımalarındakı gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurları haqqında düşünməyinə səbəb olur. Beynəlxalq daşımalarda gömrük rəsmiləşdirilməsinin effektivliyi ölkənin böyük bir nümunəsi üçün məlumatlardan istifadə edilməklə araşdırılır. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin inkişafı yüklərin ixrac və idxalı ilə müsbət və statistik cəhətdən əhəmiyyətli bir əlaqə meydana çıxarır. Xüsusilə istehsalın qloballaşmasına, istehsal proseslərinin vaxtında yerinə yetirilməsi və e-ticarətdə artımlara cavab olaraq gömrük sənədləşdirilməsinin necə inkişaf etdiyini təsvir edir. Ölkələr beynəlxalq yükdaşımalar əməliyyatlarını daha da sürətləndirməyi həyata keçirmək üçün gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarını sadələşdirilməsi tələb olunur.

Çox ölkələrdə beynəlxalq daşımalarla məşğul olan şirkətlər mütəmadi olaraq dövlət orqanlarına idxalata, ixracata və tranzitlə bağlı tənzimləmə tələblərinə riayət etmək üçün böyük həcmdə məlumat və sənədlər təqdim etməlidirlər. Bu məlumat və sənədlər tez-tez özünün xüsusi (əllə və ya avtomatlaşdırılmış) sistem və kağız formaları ilə bir neçə müxtəlif qurum vasitəsilə təqdim edilməlidir. Bu tələblər, müvafiq uyğunluq xərcləri ilə birlikdə, həm hökumətlərə, həm də biznes cəmiyyəti üçün yük daşıyınmasında çətinliklər yaradır və xüsusilə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə beynəlxalq daşımalarının inkişafında böyük maneə ola bilər. Gömrük səmərəliliyinin yaxşılaşdırılması üçün rəhbər prinsiplər də olmuşdur. Dünya Gömrük Təşkilatının və Dünya Ticarət Təşkilatının Ticarətin asanlaşdırılması üzrə “Bir Pəncərə” çərçivəsində razılaşıdı.

Bir Pəncərə prinsipi qurmaq, bu problemi həll etmək üçün bir vasitədir. Buna görə də bir sıra ölkələr ticarət və hökumət arasında məlumat mübadiləsi üçün "bir pəncərə" yaratmağı düşünürlər. Məlumatın mövcudluğunu və idarə olunmasını artırmağa və beynəlxalq yüklərin daşınmasını ticarət və hökumət arasında informasiya axınlarını sadələşdirə və sürətləndirə bilər. Bu da daha çox uyğunlaşma və müvafiq məlumatların hökumət sistemləri arasında daha yaxşı paylaşılmasına səbəb ola bilər, sərhəd daşıma ticarətində iştirak edən bütün tərəflərə qazanclar gətirir. Bu, rəsmi nəzarətlərin səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılmasına və resursların daha yaxşı istifadə olunmasına görə həm ölkənin özü həm də xərclərin azalmasına səbəb ola bilər (https://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/single_window, 2005)

Beynəlxalq daşımalar zamanı yüklərin idxalı və ixracında gömrük rəsmiləşdirilməsində bu sistemdən istifadə olunması ölkənin digər ölkələrə ticarəti zamanı konkret olaraq fayda və xərclərini bilməyini təmin etməkdir. Ölkələr gömrük sənədləşməsini asanlaşdırmaq və şəffaflığın artırılması üçün onlayn bir pəncərə sistemlərinin istifadə etməklə, sərhəd keçid məntəqələrində gömrük rəsmiləşdirilməsini sürətləndirmək üçün "etibarlı ticarətçi" proqramlarının qəbul edilməsi və risk qiymətləndirmə vasitələri; regional ticarət tərəfdaşları arasında gömrük rəsmiləşdirilməsinə uyğunlaşdırılmasına dair sözlər göstərilir. Ölkənin dünya ticarətindəki mövqeyinə təsir göstərmişdi. Məlumat elektrondırsa, fərdi məlumat elementləri yalnız bir dəfə təqdim edilməlidir. Bir pəncərə qeyri-tarif ticarət maneələrini azaltmaq və ticarət ictimaiyyətinin bütün üzvlərinə dərhal faydalar təqdim etmək məqsədilə ticarətin asanlaşdırılmasına dair konsepsiyaların tətbiqidir. Effektiv gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesi, beynəlxalq yüklərin asanlaşdırmaq üçün vacib olan digər sektorlar arasında, logistika xidmətlərinin bir hissəsidir və səmərəsiz gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesi ölkənin daşımalarda artmasına mane ola bilər. Gömrük sənədləşdirilməsində bir pəncərə sisteminin işlədilməsi beynəlxalq yükdaşıma əməliyyatlarının daha da genişlənməsi və çoxalmasına səbəb olacaq. Belə ki bu sistemin işlədilməsi ölkələrin gömrük

rəsmilləşdirilməsindəki sürətlənmə yükdaşımaları üçün faydalı olacaq. Ölkələr bir pəncərə sistemini tətbiq etməklə ticarətlərindəki faydanı görə bilərlər. Beynəlxalq yük daşımalarının idxalı və ixracının zamanı rəsmilləşdirilməyə sərf olunan vaxtın azalmasını bu sistemi tətbiq etməklə azaldığını müşahidə etmək olar. Həmçinin yüklərin idxalı və ixracı zaman gömrük rəsmilləşdirilməsinə xərclənən vəsaitlərin azaldılmasında qeyd etmək olar. Bunun nəticəsində ölkənin beynəlxalq yükdaşımalarda payının artacağını gözləmək olar.

Beynəlxalq yük daşımalarının gömrük rəsmilləşdirilməsi ixrac və idxal prosedurlarından ibarətdir.

İxrac ölkə içərisində sərbəst dövriyyədə olan yüklərin ölkədən kənarda olan ölkələrə göndərildiyi bir prosesdir. İxrac bəyannamələri ölkənin gömrük və maliyyə ərazilərindən kənara ixrac ediləcək bütün yüklərə təqdim edilməlidir. Bu mallar ixrac proseduru altında yerləşdirilməlidir. İxrac bəyannaməsinin verilməsi ixracatçının məsuliyyətidir. Beynəlxalq yükdaşıma agentliyi də ixracatçının bəyannaməsinə təqdim edə bilər. Bəzi ölkələri arasında malların satıldığı zaman təqdim olunacaq gömrük bəyannamələri yoxdur. Buna Aİ (Avropa İttifaqı) ölkələri arasında baş verən yük daşımaları aid etmək olar. Bütün yük daşıma əməliyyatların ixracı üçün yük bəyannaməsindən başqa sənədlərə ehtiyac var. Adətən ticari bir faktura, yükləmə və qeyri-tənzimlənməmiş əmtəə və mallarla sadə əməliyyatlar üçün istifadə olunur. Digər tərəfdən ixracın icazəsi və lisenziyası, əvvəlcədən göndərmə yoxlamaları və digər dövlət orqanlarının icazəsi kimi bəzi yüklərdə kateqoriyalarında da əhəmiyyətli sənəd tələbləri mütəmadi olaraq tələb olunur.

Ölkəyə beynəlxalq yük daşımalarının idxalı zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı giriş bəyannaməsi tələb olunur. Ölkəyə gətirilən yüklərə gömrük rüsumunu cəlb edir və müvafiq qanuni tələbləri təsdiq etmək tələb olunur. Beləliklə, idxal olunan mallar eyni portun tranzit üçün nəzərdə tutulan və ya başqa bir Gömrük məntəqəsinə və ya ölkədən xaricində istənilən yerə köçürmələri kimi portun gömrük

rəsmiləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmayıbsa, ətraflı gömrük rəsmiləşdirilməsi formalaşması idxalatçılar tərəfindən təqib olunacaq.

Mallar EDI sistemi vasitəsilə təmizlənsə, kompüter sistemində yaradılan kimi heç bir rəsmi giriş bəyannaməsi daxil edilmir, lakin idxaldan gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün güzəştli sənədin emalı üçün lazımi məlumatlar verən yük bəyannaməsi təqdim etməyi tələb edilir. Əgər EDI sistemi portlarda istifadə edilmirsə daxili istehlak üçün malların təmizlənməsi idxalçı dörd nüsxədə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün Giriş Bəyannaməsi təqdim etməlidir; orijinal və dublikat gömrük üçün, üçüncü nüsxə isə idxalçı üçün, dördüncü nüsxə isə pul köçürmələri üçün banka aiddir. Giriş bəyannaməsi ilə yanaşı aşağıdakı sənədlər də tələb olunur:

- Bağlanmış müqavilə;
- Yük gömrük bəyannaməsi;
- Invoice;
- Yol nəqliyyat sənədləri;
- Malın mənşəyinin təsdiqi sənəd;
- Malın keyfiyyət sertifikatı;
- Malın uyğunluq sertifikatı

1.3 Beynəlxalq yükdaşıma fəaliyyətində logistikanın rolu

Nəqliyyat davamlı olaraq istehsal prosesində məhsulları hazırlanan yerdən son istifadə olunacaq məkanlara çatdırmaqla məhsulların dəyərinin formalaşmasında çox yaxından iştirak edir. Nəqliyyatın tək funksiyası sərnişin və yük daşınması əməliyyatları deyil, eyni vaxtda əmək və təbii resurslarının istehsalatla cəlb olunmasında, məhsuldar qüvvələrin inkişafında, istehsal sahələrinin bölgədə səmərəli təşkilində, əhəlinin yerləşməsində, şəhər və kəndlərin qurulmasında əsas amil rolunu oynayır.

Nəqliyyat beynəlxalq yük daşımalar fəaliyyəti zamanı logistikanın mühüm funksiya rolunu oynayır. Nəqliyyatın inkişafı beynəlxalq daşımalar zamanı texnika və idarəetmə prinsiplərinin inkişafı hərəkətli yükü, çatdırılma sürətini, xidmət keyfiyyətini, istismar xərclərini və enerji qənaətini logistika sistemində yaxşılaşdırır. Nəqliyyat logistika manipulyasiyasında mühüm rol oynayır. Mövcud vəziyyəti nəzərdən keçirərkən, güclü bir logistika sisteminin dəqiq bir çərçivəsinə və istehsal prosedurlarını birləşdirmək üçün müvafiq nəqliyyat vasitələrinə və üsullarına ehtiyac duyur. Beynəlxalq daşımalar zamanı logistika funksiyası kimi tək-cə nəqliyyat qeydə alınmır, həmçinin yüklərin saxlanması, paketləşdirmə və başqa üsullar bura aiddir .

İqtisadi fəaliyyətin artan qloballaşması və İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının sürətli inkişafı ilə müəssisələr strateji, səmərəli və dünya miqyaslı şəbəkələri inkişaf etdirməyə və təşkil etməyə çalışırlar. Tez-tez qlobal logistika kimi adı çəkilən bu şəbəkələr, məhsulun istifadəsi, istehsalı və paylanması ilə bağlıdır. Belə bir şəbəkənin yaradılması logistik konsepsiyaları reallaşdırmaya imkan verir və bir sıra tədbirlərin, xüsusilə nəqliyyat prosesinin hər bir iştirakçısı və təşkilatçısı üçün yerinə yetiriləcək ümumi idarəetmə, əlaqələndirmə və optimallasdırma funksiyasını müəyyənləyir. Davamlılıq məqsədlərinə uyğun olan bu cür qlobal logistika şəbəkələrini daha da inkişaf etdirmək üçün hökumətlər həm vahid, həm də kollektiv şəkildə birgə nəqliyyat siyasətlərini inkişaf etdirməli və bu siyasətləri tətbiq etməlidirlər. Nəqliyyat əməliyyatı hərəkətli məhsulların məhsuldarlığını müəyyənləşdirir. Texnik və idarəetmə prinsiplərinin təkmilləşməsi hərəkət edən yükü, çatdırılma sürətini, xidmət keyfiyyətini, əməliyyat xərclərini, obyektlərin istifadəsini və enerji qənaətini yaxşılaşdırır. Nəqliyyat logistika manipulyasiyasında mühüm rol oynayır. Mövcud vəziyyəti nəzərdən keçirərkən, güclü bir sistem logistikanın dəqiq bir çərçivəsinə və istehsal prosedurlarını birləşdirmək üçün müvafiq nəqliyyat vasitələrinə və üsullarına ehtiyac duyulur.

Logistika- müştərilərin tələblərinə cavab vermək üçün mənşə məntəqəsi ilə istehlak yerləri arasındakı malların, xidmətlərin və bununla əlaqəli məlumatların

səmərəli, effektiv irəli və əks tərzini və mallarının saxlanması planlayan, həyata keçirən və nəzarət edən tədarük zənciri prosesinin bir hissəsidir. Logistika informasiya, nəqliyyat, inventar, anbar, material-istifadə, qablaşdırma və təhlükəsizliyin inteqrasiyasını nəzərdə tutur. Logistika vaxt və yerin dəyərini əlavə edən tədarük zəncirinin bir kanalıdır. Nəqliyyat logistikası nəqliyyat axınının idarə olunması ilə nəqliyyatın inteqrasiyasıdır. Nəqliyyat logistikası dünya səviyyəsində hissələri və məhsullarını idarə etməkdə olan yüksək keyfiyyətli nəqliyyat xidmətləri üzərində dayanır və bazar tələbatında sürətli dəyişikliklərə cavab vermək üçün kifayət qədər çevikdir.

21-ci əsrdə səmərəli və ekoloji cəhətdən səmərəli qlobal logistika şəbəkələri qurmaq üçün, logistika sistemlərinin mövcud vəziyyəti və müxtəlif bölgələr üzrə və hər bölgədə olan xüsusi problemləri müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu işlərdə logistikanın inkişafı yalnız sənaye və ya milli rəqabət baxımından deyil, istehlakçılar, yükləyicilər, logistik xidmət göstərənlər və hökumət perspektivlərini nəzərə alan qlobal sosial optimallaşdırma baxımından da qiymətləndirilməlidir. Beləliklə, qlobal maraqlara əsaslanan istənilən qlobal logistika şəbəkələrinin vizionu və regionlar üzrə ümumi proqram tələb olunur. Viziyona nail olmaq üçün inkişaf yollarını müəyyən etməyə imkan verəcək olan hökumət və özəl qurum üçün konkret siyasət və istiqamətlər inkişaf etdirilməlidir.

Logistika fəaliyyətinin ən açıq göstəricilərindən biri ticarətin dünya miqyasında genişləndirilməsi nəticəsində yük daşımalarının artmasıdır. Xüsusən, planlaşdırma, satınalma, istehsal və marketinq fəaliyyətlərini əhatə edən sənayenin qloballaşması daha mürəkkəb ticarət və daha inkişaf etmiş nəqliyyat şəbəkələrinə səbəb oldu. Son zamanlarda logistika, qlobal səviyyədə sürətlə inkişaf edən dinamik bir sektor olaraq önə çıxır. Beynəlxalq yük daşımalarda maneələrin aradan qaldırılması, xarici investorların artması və texnoloji inkişaf nəticəsində beynəlxalq yük daşımalar həcmi artmışdır. Milli iqtisadiyyatları ayrı bir şəkildə gömrük vergiləri, kvotalar və

kapital nəzarətləri kimi maneələr; xidmətlər, işçi qüvvəsi və sermaye ölkələr arasında daha sürətli və asan baş verəcəkdir.

Effektiv beynəlxalq əməliyyatçıları istehsal üçün öz ehtiyaclarına görə tədarük sahələrini, malların satıldığını və müştərinin tələblərini nəzərə alaraq istehsal logistika sistemlərini yaratmışdılar. Bu istehsalçılar təhlükəsiz məhsul nəqliyyatının, iqtisadiyyatın, planlaşdırmanın, yeni texnologiyaların və qurğuların birləşdirilməsi və kommunikasiya sistemlərinin istifadəsi üçün hədəflərə çatmaqda risk və mükafatlarını bölüşən innovativ daşıma tərəfdaşlarından özəl nəqliyyat logistik xidmətlərini tələb edir. Şərti nəqliyyat xətlərinin, anbarların və inventarların idarə edilməsindən keçən əməkdaşlıq, istehsalçıları və nəqliyyat logistik təminatçıları arasında beynəlxalq yükdaşıma əməliyyatların dəyərini aşağı sala bilər:

- Hər bir tərəfin ehtiyac və məhdudiyyətlərini anlamaq, malların keyfiyyəti, qablaşdırma, nəqliyyatın və əlavə xidmətlərin etibarlılığının, nəqliyyat dərəcələrinin sabitliyinin və s. ilə bağlı olaraq əməliyyatın qeyri-müəyyənliklərini və ya müqavilə üzrə yerinə yetirilməməsi yük daşımaları azalda bilər;

- Təkrarlanan daşıma əməliyyatları bir dəfə və ya qeyri-qanuni əməliyyatlar ölkələr arasında daşıma üçün yaxşı nəticə vermiyəcək;

- Xüsusi sərmayə tələb edən yük daşıma əməliyyatları, xüsusilə xüsusi nəqliyyat vasitələri və avadanlıqlar, yerli və xarici şirkətlər üçün nəzərdə tutulmuş uzunmüddətli öhdəliklər. Elektron məlumat mübadiləsi standartı buna misal ola bilər.

Ölkələrin yaxşı inkişaf etmiş beynəlxalq yük daşıma sistemləri olmasa, logistika üstünlüklərini tam həyata keçirə bilməzdi. Bununla yanaşı, logistika işlərdə yaxşı idarə sistemi daha yaxşı logistika səmərəliliyi təmin edəcək, əməliyyat xərclərini azaldacaq və xidmət keyfiyyətini artıracaq. Logistika sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün həm dövlət, həm də özəl sektordan səylərə ehtiyac duyulur. Yaxşı idarə olunan logistika sistemi həm hökumətin, həm də müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini dünya arenasında artırır.

Beynəlxalq yük daşımaların həcmnin artmasına paralel olaraq, ölkələr arasındakı sərhədlərin itirilməsi və qloballaşma anlayışının inkişafı, son dövrdə logistika sektoru mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdi. İndi logistika dünyanın ən vacib, ən böyük və dinamik sektorlarından birinə çevrilmişdir. Məhsullar və xidmətlər dünyanın müxtəlif coğrafi ərazilərində tərtib edilir. Başqa bir ərazidə istehsal edir və başqa yerlərdə tələb olunur. Bunun üçün məsul və xidmətlərə ehtiyac olan ölkələrdə beynəlxalq daşıma həyata keçirən şirkətlərə ehtiyac duyulur və bunu nəzərə alaraq üstünlüklərə sahib olmaq üçün xidmət və əmtəə istehsal edən şirkətlər üçün sürətli və vaxtında çatdırılma prinsipi əhəmiyyətli rol oynayır.

Beynəlxalq yük daşımalar prosesində həyata keçirilən əməliyyatlarda dünyanın istənilən nöqtəsindən məhsulun çatdırılmasında, istənilən nöqtədə saxlanılmasında, paketdə və gömrük rəsmiləşdirilməsində kimi amillərdə logistika mühüm rol oynayır. Beynəlxalq yük daşıma zamanı logistik xərcləri nəqliyyat, saxlama, səhmdar və idarəetmə xərclərindən ibarətdir. Nəqliyyat xərcləri yol, dəmir yolu, dəniz, hava yolu, gömrük və sığorta xərcləri; saxlama xərcləri icarə amortizasiya, enerji, rəftar, qablaşdırma və əlavə dəyər xidmətlərinin xərcləri ilə bağlıdır; balans və daşımayan xərclər səhm xərclərini yaradır; idarəetmə xərcləri ofis işçiləri və ümumi idarəetmə xərcləri ilə bağlıdır.

Təchizat zənciri prosesinin düzgün planlaşdırılması logistikanın əsas hissəsi olan nəqliyyatın və anbar xərclərinin aşağı salmaqla, xərclərin azaldılması və itkilərin minimum səviyyəyə düşməsi logistika üçün zəruridir. Buna görə logistika fəaliyyətləri üçün nəqliyyat önəmli bir rol oynayır. Xammal və istehsal logistika fəaliyyəti baxımından bəzi bölgələr ön plandan olmaqdadır. Buna görə əhəmiyyətli nəqliyyat yolları və marşrutları strateji əhəmiyyətə malikdir. Şirkətlər qurğularını inşa edərkən coğrafi şərtlər və logistika vasitələri nəzərə almalıdırlar.

Beynəlxalq yükdaşımaları həyata keçirərkən logistika şirkətləri vasitəçi rolunu oynayır. Vaitəçilər alıcılar, satıcılar, idxalatçılar və ixracatçılar və ya beynəlxalq mallara və ya xidmətə ehtiyacı olan digər iştirakçıları razılıq əldə edə bilmədikdə və

ya müqavilə əldə edə bilmədikdə və istifadə edilə bilmədikdə çox faydalıdır. Vasitəçilər daha sonra aralarında xüsusi bir əlaqə qururlar. Beynəlxalq biznesdə iştirak edən böyük şirkətlər əsasən bəzi vasitəçilərə güvənirlər.

Şirkətlər, ümumiyyətlə, daxili bazarda işləməyə başlayırlar və bir dəfə onlar uğur qazandıqlar və dünya miqyasında yayılmağa qərar verdikləri təcrübə, bacarıq və etimad yığaraq beynəlxalq yükdaşıma şirkətinə çevrilirlər. Bu şirkətlərin çoxu belə bir böyük miqyasda lojistik vəzifələrini yerinə yetirmək üçün bilik, təcrübə və təcrübəyə malikdir. Vasitəçilər və köməkçilər köməkçi olduqda bu. Vasitəçilər müxtəlif formalarda meydana gəlirlər və ya fərqli adlarla çağırıllar; fərqli ölkələrin ətrafında fərqli yollarla oxşar vəzifələri yerinə yetirirlər. Logistika vasitəçiləri şirkətlər adından istehsalçılardan son istehlakçıya nəqliyyat, anbar, yük daşımaları, malların və xidmətlərin dağıdılmasını təşkil edən tərəflərdir. Logistik xidmət təminatçıları şirkətin məhsullarına dəyər verirlər. Onlar göndərmə xidmətlərini yerinə yetirərkən təcrübəyə və malikdirlər mümkün riskləri minimuma endirməyə malikdirlər. Logistik xidmət təminatçıları şirkətin tədarük zəncirində vacib rol oynayır. Şirkətlər öz təcrübələrinə etibar etməlidirlər.

Logistika proseslərinin dünyasında, logistika vasitəçiləri müxtəlif təsnifatları var. Beynəlxalq ticarətdə logistika prosesləri ilə məşğul olan vasitəçilər hər bir təchizat zəncirində vacib bir əlaqədədirlər. Beynəlxalq yük daşıyıcının xüsusiyyətləri, üçüncü tərəfin logistikası hal hazırda beynəlxalq yük daşımaları zamanı istifadə olunur.

Beynəlxalq yük daşıyıcıları vasitəçilərin ən geniş yayılmış formalarından biridir və beynəlxalq ticarətdə çox vacib bir əlaqədir. Sistemli beynəlxalq yük daşımaları olmadan beynəlxalq ticarət və beynəlxalq nəqliyyat optimal şəkildə işləməyəcəkdir. Beynəlxalq yük daşınması çox vacibdir, çünki malların bölüşdürülməsi və mübadiləsinin bura daxil olması, beləliklə istehsal və istehlak, təchizat və tələbatı özündə birləşdirir. Onlar geniş bir xidmət təmin etdikləri üçün, bunları tam olaraq təyin etmək çox mürəkkəbdir. Yük daşıyıcıları beynəlxalq yük daşıma zamanı

nəqliyyat və logistika əməliyyatları zənciri boyunca malların hərəkətlərini təşkili və digər əlaqəli xidmətləri göstərən vasitədir. Onlar beynəlxalq yük daşımalarda ən böyük mürəkkəblərə həll yolları və bir çox kiçik yüklərin bir birinə böyük bir sevkizat halına gətirilməsi kimi həll yollarını tapmaqla müştərilərinin vaxtını və xərclərini tapmaqla azalda bilirlər. Onlar həqiqətən hər şeyə qayğı göstərir; nəqliyyat növünün, marşrutun, ödənişlərin, beynəlxalq göndərmə tələblərinin və sənədlərinin seçilməsi. Beynəlxalq yüklərin göndərilməsi bunların məlum olduğunu və ümumi tip logistik vasitəçi və ya vasitəçidirlər. (Turner, W. Savitskie, K., 2008)

3PL (Third Party Logistics) lar bu gün ən çox məşğul olan vasitəçidirlər. Üçüncü tərəfin logistika xidməti provayderləri daşıyıcıları, logistika vasitəçi firmalarını və digər xidmət təchizatçıları əlaqələndirir. Bu xidmət təminatçıları satıcının və alıcı arasında vasitəçi rolunu oynayır, nəqliyyat, anbar xidmətləri təqdim edir və konsolidasiya və dekonsolidasiya kimi digər xidmətləri yerinə yetirmək; yığma və qablaşdırma; gömrük rəsmiləşdirilməsi; iz və iz məlumatları; sığorta xidmətləri; ödəniş xidmətləri; tenderlər və müqavilə daşıyıcıları; və ekspeditor xidmətləri. 3PLs yük daşıyıcısı kimi bənzər vəzifələrə malikdir, lakin bunlarla məhdudlaşmır. (Stefansson, G., 2006)

Cədvəl 1. 3PL (Third Party Logistics) xidmətləri və fəaliyyətləri

Logistika funksiyası	Xidmətləri və Fəaliyyətlər
Nəqliyyat	Daşıma, göndərmə, (de) konsolidasiya, müqavilə malların göndərilməsi, ev əşyalarının köçürülməsi, yük tenderləri,
Anbar	Saxlama, qəbul, toplama, qaytarma malları, markalanma və s etiketləmə.
İnventarlaşdırma idarəsi	Proqnozlaşdırma, yerləşmə təhlili, şəbəkə məsləhətləri,
Sifariş prosesi	Qeydiyyatın yerinə yetirilməsi
İnformasiya sistemi	Planlaşdırma, süni intellekt, ekspert sistemləri.
Qablaşdırma	Dizaynı, geri çevrilmə.

Mənbə: (<https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/plusm/article/view/4667/2521>, 2016)

Hal hazırda beynəlxalq yükdaşımaları həyata keçirən 3PL logistika şirkətləri var. Bura DHL, Kuhne & Nagel, DB Schenker Logistics, Nippon Express Ceva

Logistics, DS, Sinotrans və s 3PL kimi fəaliyyət göstərən şirkətlər aiddi. Bi şirkətlər beynəlxalq yükdaşımaların həcminə görə dünya bazarında qabaqcıl yerlərdə öz mövqeylərini qoruyurlar.

Fəsil II. Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yük daşımalarının təşkilinin vergi və gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyəti

2.1 Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyat sferasının müasir vəziyyəti.

Avtonəqliyyatla yük daşınması xidmətlərinin göstərilməsi, eləcə də dövlət idarələri, infrastruktur mülklərinin sahibləri və nəqliyyat xidmətlərinin istehlakçıları arasında qurulan iqtisadi və hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsi və hökumət nəzarət sisteminin gücləndirilməsi səbəbi ilə 2008-ci il 1 aprel tarixində “Avtomobil nəqliyyatı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul olunmuş, “Dövlət Avtomobil Nəqliyyatı Xidməti” qurulmuşdur. Ölkədaxili və ölkəxarici uyğunlaşmasını, ölkə əhalisinin beynəlxalq yük daşımalar vaxtı avtonəqliyyat vasitələrlə təmini, beynəlxalq yük daşımalarına əlaqədar tələblərə və qaydalara , plus Respublikamızın normativ hüquqi aktlarının və tərəfdar olduğu beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına riayət edilməsinə dövlət nəzarətini həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanıdır. (<http://mincom.gov.az/az/view/pages/101/>, 2018, s. 101)

Müasir dövrdə iqtisadi əlaqələrin getdikcə inkişaf prosesləri, iqtisadiyyatın qloballaşması beynəlxalq ticarətin sürətli artımı nəqliyyat sahəsinin də daha çox yüklənməsinə səbəb olur və beynəlxalq nəqliyyat xidmətləri sahəsində kəskin rəqabət şəraiti yaradır. Bu isə öz növbəsində istənilən ölkənin iqtisadiyyatının davamlı inkişafında əsas rol oynayan nəqliyyatın inkişafına yeni yanaşmaları tələb edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, Respublikamızda da avtomobil nəqliyyatının inkişafı bir çox obyektiv xüsusiyyətlərinə görə başqa nəqliyyat növlərinə nəzərən prioritet hesab edilir və beynəlxalq daşımalarda böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İndi isə ölkəmizin avtomobil nəqliyyatı ilə nə qədər yük daşınması yük dövriyyəsi bu nəqliyyat növü ilə daşınmalardan əldə olunan gəlir və s başqa göstəricilər aşağıdakı cədvəldə qeyd olunacaq və bu göstəricilərə nəzər salaq:

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasının 2005-2017-ci illər avtomobil nəqliyyatı bağlı göstəricilər

	2005	2010	2013	2016	2017
Yük daşınması, min ton	69 518	99 891	125 222	141 459	144 854
Yük dövriyyəsi, mln ton km	7 536	11 325	14 120	15 967	16 334
Sərnişin daşınmışdır, min nəfər	845 910	1200 330	1 535 247	1 708 191	1739 726
şəhərlərarası	25 569	36 159	45 380	49 671	50 365
şəhərdaxili	603 150	875 308	1 134 342	1 262 915	1287 35
şəhəratrafi	217 191	288 863	355525	395 605	401 726
Sərnişin dövriyyəsi milyon sərnişin –km	10 893	16 633	21 880	24 429	24 886
Daşınmalardan əldə olunan gəlir, min manat	220 008	669 927	916 044	1214 938	1273879
yük daşınmasından	101 284	329 906	457 172	602 185	620 251
sərnişin daşınmasından	118 724	340 021	458 872	612 753	653 628
Daşınmalara çəkilən xərclər, min manat	83 153	206 208	350 949	557 946	634 494
yük daşınmasına	32 916	87 907	153 127	247 538	285 906
sərnişin daşınmasına	50 237	118 301	197 822	310 408	348 588
İşçilərin orta illik sayı, nəfər	11 478	13 932	18 467	21 680	22 401
Orta aylıq nominal əmək haqqı, manat	67,5	382,7	512,4	589,7	647,3

Mənbə: (<https://www.stat.gov.az/source/transport/>, 2018)

Cədvəl 2.-dən göründüyü kimi avtomobil nəqliyyatı ilə yük daşınması 2017-ci ildə 2005-ci ilə nəzərən təxminən 75 min ton artıq yük daşınıb. Yük dövriyyəsi göstəricisi 2005-2017-ci illər arasında 9 mln ton km qədər artım, daşınmalarda əldə olunan gəlir göstəricisi bu illər arasında 1 mln manata qədər artım baş verib. Bu statistik göstəricilərdən məlum olunur ki ölkə üzrə avtomobil nəqliyyatı sektoru üzrə artımlar baş vermişdi və bunu ölkəmizin nəqliyyat sahəsi ilə bağlı islahatlarla, həmçinin avtomobil nəqliyyatının infrastrukturasının yaxşılaşdırılması ilə əlaqələndirmək olar.

Cədvəl 3 dən göründüyü kimi 2013-cü ildə avtonəqliyyatla ixrac və idxal olunan yüklər arasında fərq çox böyük olmuşdu. 2014-cü ildə avtomobil nəqliyyatı ilə daşınan yük ixracında 2013-cü ilə nisbətən azalma müşahidə edilmişdi. Statistik nəticədən göründüyü kimi 2014-cü ildən başlayaraq Respublikamızda avtomobil nəqliyyatı ilə daşınan yüklərin ixracında artım baş verib. Ancaq 2014-2018-ci illər

arasında bu nəqliyyat növü ilə daşınan yüklərin idxalında artım-azalma müşahidə etdiyini görmək olar

Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikasının 2013-2018 ci illər üzrə avtomobil nəqliyyatında daşınan yüklər aqqında məlumat (min manat)

İllər üzrə	İxrac	İdxal
2013	586 954,0	1 840 978,0
2014	555 525,0	2 086 794,0
2015	580 375,0	1 859 065,0
2016	644 868,0	1 775 652,0
2017	911 689,0	1 998 425,0
2018	1 110 259,0	2 229 444,0

Mənbə: (<http://customs.gov.az/az/faydali/gomruk-statistikasi/>, 2018)

Azərbaycan Respublikasını avtonəqliyyatı ilə daşınan yüklərin xarici ticarətlə əlaqədər payının artmasının ölkənin iqtisadi inkişafı ilə əlaqələndirmək olar;

- Azərbaycan Respublikasının coğrafi mövqeyinin yaxşı olması və beynəlxalq dəhliz qovşaqlarının ölkə ərazisindən keçməsi bu göstəricilərin dəyişməsinə səbəb olur;

- Ölkə ərazisində avtonəqliyyat vasitəsi ilə yükdaşımalar zamanı strateji planların olması;

- Ölkəmiz avtomobil beynəlxalq yükdaşımalar üçün daha səmərəli və əlverişli şəraiti yaradılması;

- Avtomobil beynəlxalq yükdaşımaların həcmi artırmaq üçün həmin bazara uyğun formada biznes yaratmaq;

- Respublikamız dünya ticarətində avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə daşımalar zamanı ayrı-seçkiliklər qarşılaşarsa həmin vaxta ani tədbirlərin görülməsi və yeni mexanizmlərin yaradılması;

- “CIF”(Cost Insurance Freight) şərtlərinə uyğun olaraq yerli məhsul göndərənlərin müqaviləə münasibətlərini stimullaşdırmaq, və ya yerli avtomobil nəqliyyat müəssisələrinin vasitəçiliyi ilə ixrac yüklərinin daşınmasını nəzərdə saxlayan digər tədbirlərin işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması.

Respublikamızın ərazisindən keçən Tarixi İpək yolunun olması iqtisadi və strateji ticarət dəhlizlərinin qovuşduğu məkan olmasına sübutdur. Son 10 il ərzində ölkəmizdə baş verən nəqliyyat infrastrukturunda yenidənqurma işləri nəticəsində yeni beynəlxalq dərəcəli avtomobil yollarının tikilmişdir. Respublikamız Asiya ilə Avropanın qitəsinin birləşdiyi yerləşdiyinə görə ölkənin nəqliyyat dəhlizi kimi önəmini daha da yüksəldib. Gün-gündən ölkəmiz logistika mərkəzlərindən birinə çevrilməklə öz tranzit potensialının imkanlarını artırmağa səy göstərir. Bu isə ölkəmizin avtonəqliyyatla ixrac olunan yüklərin artmasına səbəb olan amillərdəndi.

Tarixi İpək Yolunun inkişafının əsas məqsədləri :

- bölgədə ərazisindəki ölkələrin iqtisadi-ticarət əlaqələrin daha da inkişaf etməsi;
- nəqliyyat əməliyyatlarının inkişafı– avtomobil yük daşınması;
- avtomobil tranzit daşımalar üçün səmərəli şəraitin yaradılması;
- yük daşınmaların vaxtının qısaldılması;
- beynəlxalq yük daşınma tarifləri və vergilərə xüsusi preferensiyalar ;
- müxtəlif nəqliyyat sektorları normal arasındakı əlaqələrin koordinasiya edilməsi;
- yük daşımalarında beynəlxalq və ölkə daxili tariflər üzrə uyğunlaşdırılmış siyasət;
- çoxmodallı daşımaların təşkilində uyğunlaşdırılmış fəaliyyət proqramının işlənilib hazırlanması.

TRASEKA nəqliyyat dəhlizi Avropa Birliyi və Şərqi Avropa, Qafqaz və Orta Asiya regionunun 14 üzv dövlətini əhatə edən beynəlxalq nəqliyyat proqramıdır. Proqramın məqsədi Qara dəniz hövzəsi, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionlarında iqtisadi əlaqələrin, ticarətin və nəqliyyatın gücləndirilməsidir.

2016-cı ilin ilk 9 ayı ərzində TRASEKA dəhlizinin yük dövriyyəsi 7289,0 milyon ton, ölkəmiz hissəsində daşınmış yüklərin miqdarı 37154,5 min ton olub

Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 23496,1 min ton yük və ya 63,2 faizi avtonəqliyyatla, 27,5 faizi yəni cəmi yükün 10214,2 tonu dəmir yolu nəqliyyatı vasitəsi, faizlə 9,3 və 3444,2 ton yük dəniz nəqliyyatı vasitəsi üzərinə düşüb.

2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə TRASEKA-da daşınmış yüklərin həcmində ümumilikdə 5,4 faiz eniş müşahidə edilib. Bu faiz düşmələrinə səbəb dəniz və dəmir nəqliyyatı ilə daşınan yüklərdir. 2016-cı avtonəqliyyatı ilə daşınmış yüklərin miqdarında 2,8 faiz yüksəliş olmuşdu.

2017-cı ilin ilk 9 ayı ərzində TRASEKA dəhlizinin yük dövriyyəsi 8343,7 milyon ton ölkəmiz hissəsində daşınmış yüklərin miqdarı 38911,8 min ton olub.

Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 24013,0 min ton yük və ya 61,7 faizi avtonəqliyyatla, 24,7 faizi yəni cəmi yükün 9589,8 tonu dəmir yolu nəqliyyatı vasitəsi, faizlə 13,6 və 5309,0 ton yük dəniz nəqliyyatı vasitəsi üzərinə düşüb.

Avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınmalarda isə 1,5 % eniş aşkar edilmişdir. 2016-cı illə müqayisədə 2017-ci ildə göstəricilərdə dəhliz vasitəsilə daşınmış yüklərin miqdarında 4,7 faiz artım müəyyən edilmişdi.

Avtomobil nəqliyyat sektorunun daha da müasirləşdirilməsi istiqamətində bir neçə proqramlar həyata keçirilir. Həmin proqramlar aşağıdakılardır:

- Avtomobil nəqliyyatında özəl sektorun fəaliyyətlərinin iştirakının stimullaşdırılması;
- İndiki istehsal sahələrinin təzə tikintilər ilə müqayisədə çatışmazlıqlarının aradan götürülməsi, həmçinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına üstünlük verilməsi;
- Avtomobil nəqliyyatı, bu istiqamətdə görülən tədbirlərə - avtomobil yollarının yenidənqurulması, bölgələr arası avtomobil yollarının müasir tələblərə cavab verən formada qurulması, yol hərəkətinin təşkil olunması və tənzim edilməsi məsələlərinin təkmilləşdirilməsi, ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinin standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma sistemlərinin yaradılması üzrə işlərin görülməsi.

2.2 Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyat vasitəsi ilə beynəlxalq yükdaşımalar prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi ölkəyə ixrac və ya idxalın asanlaşdırılmasına, gömrük nəzarəti zamanı müştərinin təmsil olunmasına, gömrük rəsmiləşdirilməsindən sonra yükün çatdırılmasını, vergini ödəmək və yükü almaq üçün zəruri sənədlərin hazırlanması və təqdim edilməsini nəzərdə tutur..

“Gömrük Məcəlləsinin 1- ci maddəsinin 19-cu bəndinə görə, gömrük rəsmiləşdirilməsi - bu Məcəllənin müddəalarına və tələblərinə uyğun olaraq malların nəqliyyat vasitələrinin müəyyən gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlər nəzərdə tutmaq olar”. (Heydərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev, 2006, s. 24)

Yüklərin gömrük ərazisinə gətirilməsi vaxtı rəsmiləşdirilməsi forması aşağıdakı kimi qeyd olunur. Gömrük ərazisinə yüklərin gətirilməsi vaxtı rəsmiləşdirilməsi yükün gömrük idarəsinin vəzifəli şəxsi tərəfindən yükün daxil olması barəsində informasiya verildikdən sonra başlayır. Məlumatlandırma 2 nüsxədə ötürmə cədvəlinin, müşayiət etmə və daşıma sənədlərinin gömrük idarəsinə verməklə başlanır.

Yüklərin ölkədən kənara çıxarılmasına bu proses yekunlaşdıqdan sonra icazə verilir. Gömrükdə yüklərə baxışının keçirilməsi forması, eyniləşdirmə üsulunun qoyulması və qaldırılması və açılma aktının tərtib olunması ilə qurtarır.

Tovuz Gömrük Postunda avtonəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarında lazım olan sənədlərlə tanış oldum. Avtonəqliyyat beynəxaq yük daşımaları zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtıdaşıyıcı tərəfindən gömrüyə hansı sənədlərin təqdim edilməsini ilə müşayiət edib və onlar haqqında qeyd etmək istəyirəm.

Məsələn: Bu yükdaşıma Azərbaycanlı sahibkar Hüseynov Cavid İlqar oğlunun şirkəti ilə Gürcüstan Respublikasının LTD naru şirkəti arasında olan avtomobil nəqliyyatı daşıma zamanı gömrük rəsmilləşdirilməsi haqqda yazacayıq.

- Müqavilə
- CMR(Nəqliyyat qaiməsi)
- Invoice
- Yol sənədləri
- Çəki listi
- Mənşə sertifikatı
- AQTA(Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi Agentliyindən)-dan fitosaniar sertifikatı

Müqavilə: Beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı idxalçı ölkə ilə ixracatçı ölkə arasında olan sənəddir.

Nəqliyyat qaiməsi: Gömrük orqanlarına təqdim olunur.Bu nəqliyyat qaiməsində

- tərtib edilmə yeri və tarixi;
- yük göndərəninin adı və ünvanı;
- daşıyan şəxsin adı və ünvanı;
- malın daşınmaya qəbul edildiyi yer;
- malın təhvil verilməsi üçün tarix və yeri
- alıcı şəxsin adı və ünvanı;
- yükün qəbul edilmiş şərti işarəsi və paketləşdirmə üsulu;
- yük yerlərinin sayı;
- onların markalanma işarələri və nömrələri;
- yükün brutto çəkisi və başqa cür ifadə edilmiş kütləsi;
- yükün daşınma xərcləri verilir.

Lazım olan hallarda boşaldılıb yüklənmənin qadağan olunduğunu göstərən tapşırıq;

- Alıcının xərcləri
- əlavə olunan xərclərin miqdarı;
- yükün sənəddə elan edilmiş qiyməti;

- yükün sığorta ediməsi üzrə təlimat;
- daşınmanın vaxtı;
- daşıyıcıya verilmiş sənədlərin siyahısı;

sərhəd – keçid məntəqələri də qaimədə əks etdirilə bilər.

Invoice: Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı tələb olunan sənədlərdən biridir və burada

- Yükün göndərilmə şərti (Incoterms). İdaxlıçı və ixacatçı arasında yükün göndərilmə şərti. Beynəlxalq yükdaşımalarda 10 Incotermsdən istifadə olunur. Burada alıcı və satıcının hansı öhdəlikləri

- Yükün əmtəə dəyəri
- Yükün qiyməti kimi məlumatlar qeyd olunur.

Çəki listi: Aşağıda qeyd olunanlar gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı çəki listində göstərilir

- göndərilən məhsulların miqdarını,
- yükün çəkisini,
- yükün ölçüləri

Mənşə sertifikatı: Yükün mənşəyini təsdiq edən sənəd gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı aşağıdakı qeyd olunan məlumatlar göstərilərək

- İdxal rüsum
- İxrac rüsum

gömrük orqanlarına təqdim edilməlidir.

“Müstəqil Dövlətlər Birliyində malların mənşə ölkəsinin təyin edilməsi qaydaları haqqında” Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı ilə bu birliyin içerisində olan ölkələrlə yükdaşıma zamanı rüsum tutulmur.

Fitosanitar sertifikat: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tərkibində olan AQTA (Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi Agenti) -nin yük üçün təqdim edilən bu sənəd gömrük

sənədləşdirilməsi üçün vacib olan sənədlərdən biridir. Bu sənədlərin olması avtonəqliyyat vasitələri ilə yük daşımalar vaxtı gömrük sənədləşdirilməsi tezləşdirəcək. Bundan sonra beynəlxalq yük daşınmaları həyata keçirərkən daşıma vaxtı yük kitabçası ilə təmin olunan avtomobil nəqliyyatının sənədi gömrük orqanlarına təqdim olunur.

“Beynəlxalq Yük Daşınmaları (BYD) Konversiyasına əsasən bu daşımalar tranzit daşınmalarını həyata keçirən avtomobillər nəqliyyat vasitələri TİR lövhəsi ilə təchiz olunur. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 31 mart 1997-ci il tarixli 527 sayılı sərəncamı ilə bağlı, DGK-nin 8 sentyabr 1997-ci il tarixli 825 sayılı əmri ilə BYD kitabçası tətbiq edilməli BYD-ı haqqında gömrük konversiyası Azərbaycan ərazisində tətbiq edilməyə başlanmışdır”. (Heydərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev S.M, 2006, s. 36)

Respublikamızda BYD prosedurasına əməl etməklə daşınan beynəlxalq yüklərin vasitəçi gömrükxanasında idxal və ya ixrac rüsum vergilərinin ödənilməsindən azad edilir. Həmçinin gömrükxanalarda BYD kitabçalarının rəsmiləşdirilməsinə görə yığımlar tutulmur. Bu kitabçanı daşıyan avtonəqliyyat vasitələri gömrük baxışında buraxılır. Müstəsna hal kimi bu kitabçada göstərilməyən əşya olduqda buna kifayət qədər dəlil olan hallarda yükə rə müşaiət keçirilə bilər

BYD kitabçası 4 səhifəli üz qabığından olan kagız, kəsilməyən 0,5 nömrəli sarı vərəqdən və 0,5 nömrəli kötükdən, 1 nömrəli (kəsilən) vərəqlərdən və 1 nömrəli ağrəngli kötüklərdən , 2 nömrəli kəsilən vərəqlərdən və 2 nömrəli yaşıl rənglikötüklərdən və yol nəqliyyat hadisəsinə bağlı sarı rəngli protokollardan ibarətdir. İndi istifadə edilən BYD kitabçaları 14 və ya 20 vərəqdən ibarət olur. Bu uyğun olaraq 7 və ya 10 dövlətin ərazisindən tranzit keçməklə daşınma üçün nəzarətdə tutulmuşdur.

Gömrük sənədləşdirilməsində avtomobil nəqliyyat vasitələri ilə yük daşımalar hərəkətini həyata keçirmək üçün 2008- cül ildən Azərbaycan Respublikasında “Bir

Pəncərə” sisteminin işləməsi gömrük sahəsində atılan mühüm vasitələrdən biridir. . “Bir pəncərə” sisteminin tətbiqi beynəlxalq yükdaşıma iştirakçılarının gömrük sənədlərini bir yerə və ya birdəfəlik təqdim etməyə imkan verir. Bu sənədlər adətən gömrük sənədləşdirilməsində gömrük bəyannamələri, idxal sənədləri və ixrac sənədləri və digər sənədləri, məsələn, mənşə sənədləri və kommersiya fakturalarıdır. “Bir Pəncərə” sisteminin işlədilməsi iş aparan beynəlxalq yükdaşıma şirkətləri üçün sərhədlərarası boşluqların və yüklərin daşınmasına icazə vermək istəyən üçün avtomobil nəqliyyat vasitələri gömrük rəsmiləşdirilməsində vaxt və qiymətlərə qənaət edir. Ənənəvi “Bir Ön Pəncərə” mühitində yük daşıyıcı iştirakçıları idxal və ixrac proseslərini tamamlamaq üçün lazımi sənədləri, icazələri və icazə almaq üçün idxal və ya ixracatda iştirak edən hər bir dövlət qurumlarını ziyarət etmək məcburiyyətində qalırdılar.

Avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsinin çevik, şəffaf və səmərəli tətbiq olunması və məmur-vətəndaş arasındakı münasibətlərinin ən müasir idarəetmə prinsipləri əsasında inkişafı məqsəd Dövlət Gömrük Komitəsinin Fevralın 1 2019-cu ildə tətbiq etdiyi “Yaşıl Dəhliz” sistemin gömrük sahəsində işə salmasıdır. Bu dəhlizin işləməsi beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı yerinə yetirilən gömrük rəsmiləşdirməsinin ən yeni avadanlıqlarla təmin edərək ölkə ticarətinin beynəlxalq aləmdə ölkənin ticarətini yüksəldəcəkdir. Hər hansı bir sahibkar “Yaşıl Dəhliz” buraxılış sisteminin imkanlarından yararlanaraq avtonəqliyyat vasitəsilə beynəlxalq yüklərin daşınması vaxtı gömrük ərazisinə gətirmədən öncədən özünün sahib olduğu idarədən və yerindən asılı olmayaraq internet olan məkandan giriş bəyannamələrini elektron formada gömrük idarələrinə verməklə risklərin idarə olunması sisteminin tətbiqi ilə idxal etdikləri yüklərini öz saxlanma məkanlarına apara bilirlər. Əlbəttə bu amil əlavə xərclərin, vaxt itkisinin məmur-vətəndaş münasibətinin yox olmasına, ticarətin sürətli şəkildə tətbiqinə imkan verir. (<http://customs.gov.az/az/faydali/innovativ-layiheler/green-corridor/>, 2018)

Azərbaycanda daşınan beynəlxalq yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsində mövcud olan problemləri nəzərdən keçirək:

- Yüklərin idxal və ixrac prosesində gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı vaxtın çox olması;
- Yüklərin sənədləşdirilməsi zamanı alınan məbləğin yüksək olması;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsində yük daşımalar zamanı daha çox sənədin tələb olunması;
- Həmçinin gömrük orqanlarında olan vergi toplanmalar gömrük sənədləşdirilməsi zamanı;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı məmur vətəndaş arasındakı təmasın çox olması.

Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikası ilə digər ölkələrlə müqayisə etmək olar.

Cədvəl 4. Digər ölkələrlə müqayisədə idxal və ixrac proseslərində gömrük rəsmiləşdirilməsinə və sərhad uyğunluğuna sərəfolunan zaman

Ölkələr	Sıralanması	İxrac zamanı Gömrük sənədlərinə və sərhad uyğunluğuna sərəfolunan zaman	İxrac zamanı Gömrük sənədlərinə və sərhad uyğunluğuna sərəfolunan xərc	İdxal zamanı Gömrük sənədlərinə və sərhad uyğunluğuna sərəfolunan zaman	İdxal zamanı Gömrük sənədlərinə və sərhad uyğunluğuna sərəfolunan xərc
Azərbaycan	84	33 və 17 saat	250\$ və 214\$	33 və 14 saat	200\$ və 300\$
Gürcüstan	43	2 və 6 saat	0 avə 112\$	2 və 15 saat	189\$ və 396\$
İsveç	18	1 və 2 saat	40\$ və 55\$	1 və 0 saat	0 və 0
Türkiyə	42	4 və 16 saat	55 \$ və 358 \$	3 və 11 saat	80\$ və 46\$

Mənbə: (http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf, 2019)

Cədvəl 4. Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac olunan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsi və vaxt alınmasına görə həm qonşu ölkələrdən həm də ki inkişaf etmiş ölkə olan İsveçin göstəricilərindən geri qalır. Bu səbəb isə ölkədə beynəlxalq yükdaşımalarda ticarətinə mane olan səbəblərdən biridir.

2.3.Beynəlxalq yükdaşımalar prosesində istifadə olunan gömrük rüsümlərinin təhlili

Gömrük rüsümləri — malların Rgömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması vaxtı gömrük orqanları tərəfindən götürülən gömrük ödənişlərinin bir növü dəyərləndirilir.

Gömrük rüsum dərəcələrinin məcmusu kimi gömrük tarifinin funksiyalarının və gömrük işi sferasında tutduğu yerin ətraflı təhlili gömrük tariflətinin təsnifatının aparılmasını tələb edir. Məhz gömrük rüsümlərinin düzgün tətbiq edilməsi dövlətin gömrük siyasəti ilə sıx əlaqədardır. Gömrük rüsümlərinin dərəcələri nəinki malın növündən, həm də onun mənşə ölkəsindən də asılıdır

“Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 112-ci maddəsinə görə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımların miqdarını qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti, yəni Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir”. (A.S.Şəkəraliyev, Z.A.Şəkəraliyeva, 2015, s. 126)

Ölkəyə gətirilən mallara gömrük rüsümünə cəlb edilirsə tətbiq edilən rüsum dərəcələri Nazirlər Kabineti tərəfindən təyinləşdirilir. İdxal rüsümlərinin dərəcələri malın mənşə ölkəsindən asılı olaraq müxtəlif olur. Əgər idxal olunan yükün mənşə ölkəsi ilə AR arasında münasib ticarət rejimi mövcuddursa, bu vaxt idxal gömrük rüsümlərinin bazis və yaxud əsas dərəcələri təyinləşdirilir.

“Gömrük rüsümləri haqqında qanunun 225-ci maddəsinə əsasən bəyan edilən malların yerləşdirilməsi üçün seçilmiş gömrük prosedurunun tələbləri əsasında, normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq tətbiq olunur”. (<http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=4147>, 2012)

Gömrük Məcəlləsinin 226 maddəsinə və “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq aşağıdakı gömrük rüsümləri tətbiq edilir;

- Advalor rüsum: Avtonəqliyyatla daşınan malın dəyərinə görə alınan rüsum növüdür və əsasən faizlə hesablanır. Adətən bu rüsümlər ölkə ərazisində satışa qoyulan malın vergisiylə eyni olur. Bu rüsum əgər mal eyni qrupa daxil olub

keyfiyyətinə görə fərqlənirsə tətbiq olunur. Əgər ölkəyə avtonəqliyyatı vasitəsi ilə 60000 manat dəyərində paltar idxal olunursa bu yükədən 15% miqdarında advalor rüsum tutulur.

- **Spesifik rüsum:** Avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan malın vahidinə görə alınan rüsum növüdür və əsasən məbləğlə hesablanır. Standart olan mallara bu rüsumlar qoyulur və izibati cəhətdən cətin deyil. Bu rüsumların istifadəsi zamanı gömrükdə heç bir sui istifadə halı baş vermir. Bu rüsumlar qiymətlərin dəyişməsindən asılı olduğuna görə ölkənin yerli bazarının qorunması spesifik rüsumla qorumaq lazımı səviyyədə deyil. Ölkədə olan istehsalçılara mənfi effektini göstərir.

- **Kombinə edilmiş rüsum:** Bu rüsum avtonəqliyyat vasitəsilə beynəlxalq daşınan malın həm advalor, həm də ki spesifik rüsumların birləşdirilməsi üsulu ilə hesablanır.

Bundan əlavə mövsumi rüsumlar da var ki, bu rüsum həyata keçirəndə mallara rüsum dərəcələri tətbiq edilmir və ildə 6 aydan çox tətbiq olunmur. Mövsümi rüsumlarda beynəlxalq yükdaşımaqların idxalını və ixracını tənziqləməyə görə bəzi yüklərə tətbiq olunur.

Ölkələr iqtisadi mənafeələrini mühafizə səbəbi ilə ölkə ərazisinə daxil olan yüklərə qarşı müvəqqəti olaraq bəzi gömrük rüsumları tətbiq edilir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasında bu rüsumları tətbiq etməklə öz iqtisadi marağını qorumağa çalışır. Bu rüsumlara aşağıdakılar aiddi;

- Xüsusi rüsumlar;
- Antidempinq rüsumlar;
- Kompensasiya rüsumlar.

Xüsusi rüsumlar o vaxt tətbiq olunur ki beynəlxalq yükdaşıma vaxtı eyni və yaxud oxşar malların daxilə olan ziyan vuracaq təqdirdə və həmin şərtlələ gətiriləndə müdafiə tətbiqi kimi həyata keçirilir. Həmçinin başqa dövlətlərin və ya ölkəmizin daxili olduğu ittifaqların Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqlarına

toxunarsa, ayrı-seçkilik və başqa hərəkətlərinə cavab kimi də xüsusi rüsumlar tətbiq edilir.

Antidempinq rüsumlar beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı o vaxt həyata keçirilir ki, ölkəyə idxal olunan malın gömrük sərhədinə gətirildiyi zaman onun qiyməti idxalçı ölkədəki malın qiymətindən real qiymətində aşağı olduqda, həmçinin oxşar yükün ölkənin daxili istehsalçılarna zərər vurduqda və ya zərər vuracaq halın baş verməsi halları ilə qarşılanarsa, idxal olunan yükün idxalçı ölkədə daxili istehsalda olan malın təşkilinə və genişləndirməyə imkan vermədiyi təqdirdə.

Kompensasiya rüsumları beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı tətbiq edərkən o ölkə ərazinə idxal edilən malın gömrük ərazinə olduğu zamanı əgər ixracatçı ölkə daxili istehsalda və yaxud ölkə yük ixrac etdiyi zamanı dolayı və ya birbaşa subsidiyalardan istifadə etdikdə əlavə olaraq yenə də əvvəlki rüsumlar kimi idxal edilən yükün daxili istehsalçıya zərər verəcəyi təqdirdə tətbiq olunur. Həmin malın ölkə ərazisində istehsalının təşkilinə imkan vermədikdə də bu rüsumlar tətbiq olunur (Nuriyev.C.D, 2007)

Bu rüsumların istifadəsi ölkəmizin iqtisadi inkişafının, investisiya yatırılması siyasətinin, daxili bazarın müdafiəsi və ölkənin büdcə gəlirlərinin formalaşmasında müstəsna rolə malikdirlər.

Azərbaycanda beynəlxalq yükdaşımalar həyata keçirərkən gömrük rüsumlarında üzrə güzəştlər mövcuddur. Bunlara tarif preferensiyalarını və tarif güzəştlərini misal gətirmək olar.

Azərbaycan Respublikası qarşılıqlı ticarət edərkən tarif güzəştləri və preferensiyaları tətbiq edilməsi ölkənin gömrük sərhədindən keçən mallar üzrə əgər əvvəlcədən ödəniş olubsa onun geri qaytarılması, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, rüsumun ləğv olunması, həmçinin malın çıxarılmasına görə tarif kvotaları şəklində olan preferensiyalar başa düşülür. Daşınan yüklər üzrə tarif güzəştləri, gömrük rüsumlarından azad edilmə, tarif preferensiyalarının və güzəştlərinin verilməsi halları və qaydaları "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və

müvafiq icra hakimiyyəti orqanının normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq tənzimlənir. Əgər ölkə yerli istehsal ehtiyaclarını daxili xammal hesabına ödəyə bilmirsə həmin işə baxan müvafiq icra hakimiyyəti orqanı hımin sahənin daha da inkişaf etdirmək üçün istehsala vacib olan xammalın və ən yeni texnologiyanın ölkə ərazisinə daxil olmasına tarif preferensiyaları tətbiq edə bilər.

Ölkələr beynəlxalq yükdaşımalar prosesində malın mənşəyinə görə gömrük rüsumları ödəyirlər. Aşağıdakı rüsumlar mənşəyinə görə bölünür;

- Avtonom: Bu rüsumlar adətən ölkənin parlamenti tərəfindən qəbul edilən birtərəfli qaydada tətbiq olunan rüsum növüdür.

- Müqavilə yolu: Bu rüsumlar 2 və ya da çox tərəf arasında razılaşmalar olanda tətbiq olunan rüsum növüdür. Buna ÜTO içərisindəki ölkələr arasında baş verən beynəlxalq yükdaşımalar misal ola bilər

- Prefensial : Bu cür rüsumlar inkişaf etməkdə olan ölkələr baş verən çoxtərəfli razılaşmalar əsasən yüklərinə daha az rüsum tutulur. Bu işə İEOÖ-nin iqtisadiyyatının dirçəlməsinə və ölkənin ixrac potensialını gücləndirməsinə səbəb ola bilər.

Son dövrlər Azərbaycan Respublikası beynəlxalq yükdaşıma zamanı keçən malların mənşəyinə görə yəni istehsal olduğu ölkədən asılı olaraq rüsumlar ödənilir.

- Baza
- Prefensial
- Maksimal

Əgər ölkə başqa dövlətlərlə ticarət münasibətlərində əlverişli şərait zamanı istifadə olunan rüsumlar baza rüsumlar adlanır. Baza rüsumları istifadə olunan gömrük rüsumlarının 100%-nə bərabərdir. Bu rüsumlar istifadə olunarkən ölkə beynəlxalq arenada başqa ölkələrlə ikitərəfli müqavilə və sazişlər mövcud olduğunu qeyd etməliyik. Müstəqil Dövlət Birliyində olan ölkələr arasında malların ölkə mənşəyinin təyin edilməsi haqqında razılaşmaya əsasən bu dövlətlər arasında baş verən beynəlxalq yükdaşımaların idaxlında və ixracında olan rüsumlar ödənilmir. Bura 10 ölkə

daxildi. Ancaq ölkəmiz Ermənistan Respublikası ilə müharibə şəraitində olduğuna görə bu saziş keçərli deyil. MDB- nin 10 ölkəsi arasında baş verən ticarət zamanı CT sertifikatı tələb olunur.

Güzeştli rüsumlar isə gömrük rüsumlarının baza dərəcələrinin 75%-i həcmindədir. Bu rüsum dərəcələri əsasən ölkəmizə gətirilən mallara tətbiq olunur. Bəzi yük daşımaları həyata keçirən şirkətlər gömrük rüsumlarından azad edilir.

Bu gün Azərbaycan Respublikasında mallara 0; 5 və 15 faiz dərəcəsində gömrük rüsumları tutulur. Bu əsasən XİFƏN (Xarici İqtisadi fəaliyyətin Əmtəə nomenklaturası) təsnifat koduna görə müəyyənləşdirilir. Bəzi mallara tətbiq olunan rüsumları yazmaq olar.

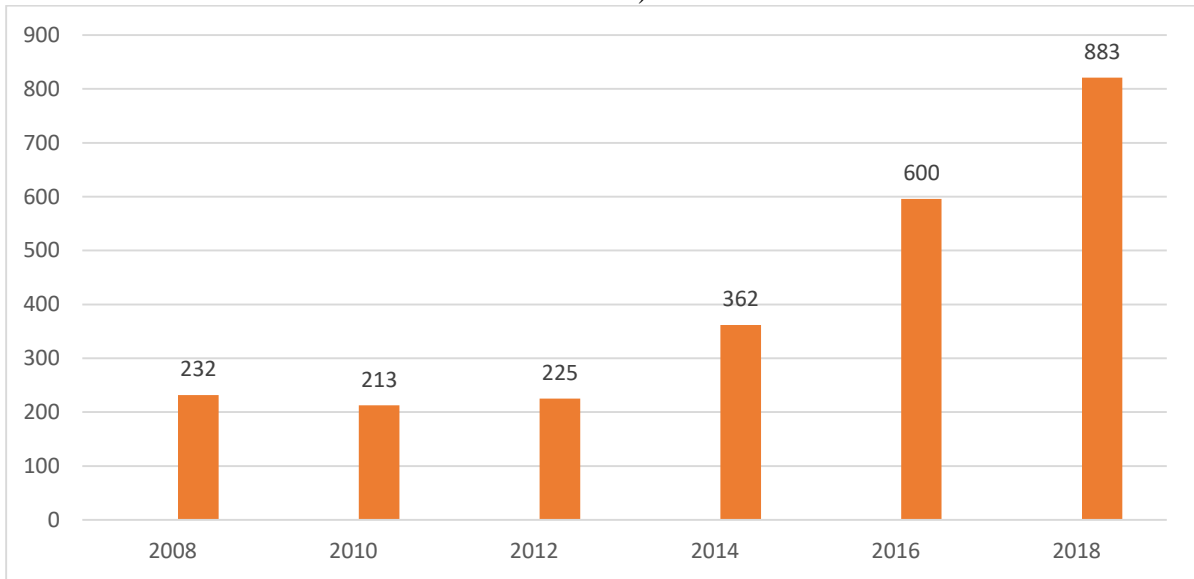
“Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 164.130 maddəsinə əsasən toxum olan idxal məhsullarına rüsum tutulmur və onlar dan ƏDV alınmır”.
(<http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3>, 2018)

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin formalaşdırılmasında gömrük vergi və rüsumlarının müstəsna rolu vardır.

Bu ödənişlərin hüquq bazası isə Gömrük Komitəsinin iştirakı ilə yuxarı dövlət orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilir. Gömrük rüsumları ölkəmizdə gömrük siyasətinin tətbiq olunmasında əsas amillərdən biridir. Gömrük tarifi və valyuta tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikası gömrük rüsumlarının vaxtı vaxtında yığılmasını və dəqiq hesablanaraq dövlət büdcəsinə köçürülməsi tələbini qoyur. Rüsumlar iqtisadi fəaliyyətdəki tənzimləmə funksiyasından başqa büdcə daxilolmalarının da əsası kimi çıxış edir. 10 ildə bu sahədə də dövlət tərəfindən mühüm islahatlar aparılmışdı.

Aşağıdakı qrafikdəki göstəriciyə əsasən gömrük rüsumlarından son 10 il ərzində 600 mln-dan çox artım müşahidə edilmişdi. Bu artımı Azərbaycan Respublikasının son 10 il ərzində beynəlxalq yükdaşıma ticarətinin artması nəticəsində ölkəyə idxal və ixrac olunan malların çoxalması və bunun nəticəsində gömrük rüsumlarından ölkə büdcəsinə daxil olan mədaxilin ilbəl artığını görmək olar.

Qrafik 1. 2008-2018-ci illər ərzində büdcəyə daxil olan gömrük rüsumlarının miqdarı. (mln. AZN) .

Mənbə:(<http://customs.gov.az/az/faydali/budce-daxilolmalari/>, 2018)

Qrafikdəndə görüldüyü kimi ölkənin gəlir büdcəsinin formalaşmasında gömrük orqanından daxilolmalarda artım müşahidə edə bilərik. Ölkədə əvvəlki rüsum dərəcələrinin saxlanması nəticəsində proqnozlaşdırılan idxalın kəskin artımı nəticəsində yığım formalaşır və gömrük rüsumlarının artması nəticəsində dövlət büdcəsinə mədaxil olunmalara artır. Əlbəttə istehlakın azalması səbəbi ilə idxaldakı artımdan danışmaq mümkün deyil.

Ərzaq və qeyri-ərzaq məhsulların yükdaşımalar zamanı istifadə olunan gömrük idxal rüsumları artsa ölkədə bəzi dəyişikliklər ola bilər;

- Həmən məhsullar ölkə ərazisindəki qiymətinin artmağını gözləmək olar;
- Bu yalnız idxal olunan malların deyil həmçinin ölkə ərazisində olan yerli istehsal mallarının daha qiymətini bahalaşdırı bilər;
- İstehlak səviyyəsi ölkədə aşağı düşəcək;
- Vətəndaşlar qabaqkı illərə nisbətən daha az məhsul alacaq;
- Ölkənin milli valyutasının dəyərdən düşməsinə azda olsa sürətləndirəcək;
- Yüksək dərəcədə inflyasiya olacaq;

Dövlət siyasətinə uyğun olaraq aparılan islahatların nəticəsi kimi müəyyəngömrük rüsumlarından büdcəyə daxil olan miqdarında artım baş vermişdi. Bunun artması Azərbaycanın beynəlxalq yükdaşımalar zamanı transit rolunu oynaması, həmçinin ölkənin son vaxtlar ixrac potensialının genişləndirilməsi məqsədi ilə sahibkarlara etdiyi yardımları nəzərə alaraq ölkə idxalatında və ixracatında artım buna səbəb ola bilər.

Həmçinin son 10 il ərzində istifadə olunan yeni buraxılış sisteminin yaradılması gömrük rüsumlarının elektron formada ödənilməsi məmur- sahibkar münasibətlərinin ən son müasir idarəçilik avadanlıqlarla təmin olunması ölkə gömrük orqanında baş verən korrupsiya hallarının tamamı ilə azaldılması kimi səbəblər gömrük rüsumlarından dövlət büdcəsinə daxil olan pul göstəricisinin artmağına səbəb olmuşdu.

Azərbaycan Respublikasına daxil olan və ya ölkə ərazisindən çıxan beynəlxalq yükdaşımalar həyata keçirən digər ölkələr ölkələrin avtomobil nəqliyyat vasitələri yol vergisinə cəlb olunur.

Cədvəl 5. 2014-2018-ci illər ərzində dövlət büdcəyə daxil olan yol vergisinin miqdarı. .

İllər üzrə	Miqdar(mln)
2014	16,868
2015	19,783
2016	83,242
2017	34,792
2018	40,161

Mənbə: (<https://customs.gov.az/az/faydali/gomruk-statistikasi/xarici-ticaretin-veziyyeti-haqqinda/>, 2018)

Cədvəldən görüldüyü kimi 2014-2018-ci illər arasında yol vergisindən büdcəyə daxil olmalarda həm artım həm də azalma baş vermişdir.

Yol vergisi üzrə Vergi Məcəlləsinin bəzi maddələrində dəyişikliklər edilərək, yeni maddələr olunmuş, məcəllədə olan bir neçə maddələr isə ləğv edilmişdir. Dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq yol vergisinin ödəyiciləri dəyişməsi bu göstəricilərə də təsir göstərmişdi. Belə ki, ölkə daxilində şəxslərin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitələri vergitutma obyektidir, yəni 2015-ci ildən indiyədək

qədər ferqi yoxdu ya hüquqi ya da fiziki şəxs olsun onun avtonəqliyyat vasitəsi varsa həmin şəxslərdən illik yol vergisi tutulmuyacaq Dəyişiklikdən sonra yol vergisinin vergitutma obyektı:

Ölkəyə daxil olan və ölkədən çıxarkən vaxtyol vergisinə cəlb olunmalı olan xarici ölkələrin beynəlxalq avtonəqliyyat vasitələri, Respublikamızın içində istehsal edilərək yerli istehlaka yönəldilən və ölkəyə xaricdən gətirilən avtomobil benzini,dizelyanacağı və maye qazdır

(<http://www.taxes.gov.az/uploads/2015/download/yol.pdf>, 2015)

Ölkə ərazisinə daxil olan digər dövlətlərin yükdaşıma həyata keçirən avtomobil nəqliyyat vasitələri ölkə ərazisində olduğu müddətdə, görə ölkə daxilində qət etdiyi yol, yük daşıma nəqliyyat vasitəsinin oxların sayından, yüklə birlikdə maşının çəkisi, habelə əgər yük təhlükəlisidə bu amillərə görə yol vergisi dərəcəsi hesablanır.

Cədvəl 6. Yük avtomobilləri, qoşqulu və yarımqoşqulu avtonəqliyyat vasitələrinin oxlarının sayından və Azərbaycanda qaldığı müddətdən asılı olaraq (ABŞ dolları ilə)

Ölkə ərazisində qaldığı müddət	4 (dörd) oxa qədər olanda	4 (dörd) ox və çox olanda
1 gün ərzində	20\$	30 \$
2 həftəyədək	40 \$	80 \$
1 aya qədər	140 \$	280 \$
3 aya qədər	400 \$	800 \$
1 ilə qədər	1400 \$	2800 \$
1 ildən yuxarı	1400 \$ + 1 ildən artıq qaldığı hər gün üçün 15 \$	2800 \$ + 1 ildən artıq qaldığı hər gün üçün 30 \$

(Mənbə: <http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3>)

Cədvəl 7. Avtonəqliyyat vasitələrilə daşınan yüklərə Azərbaycanda qət edilən yolun hər kilometrinə görə nəqliyyat vasitələrinin yüklə birlikdə ümumi çəkisi:

38-41 ton arası	0,15 \$
41-51 ton arası	0,30 \$
51 -61 ton arası	0,45 \$
61 - 71 ton arası	0,50 \$
71- 81 ton arası	0,75 \$
81 tondan çox	1,8 \$ qədər artırılır

Mənbə: (http://www.az-customs.net/az/road_duty.htm)

Cədvəl 8. Avtonəqliyyat vasitələri ilə təhlükəli yüklərin daşınmasına görə verginin məbləği aşağıdakı qədər artırılır.

Ölkə ərazisində qaldığı müddət	4 oxa qədər olduqda			4 ox və çox olduqda		
	Az təhlükəli yüklər	təhlükəli yüklər	xüsusi təhlükəli yüklər	Az təhlükəli yüklər	təhlükəli yüklər	xüsusi təhlükəli yüklər
1 gün ərzində	20 \$	40 \$	80 \$	30 \$	60 \$	120 \$
2 həftəyədək	40 \$	80 \$	160 \$	80 \$	160 \$	320 \$
1 aya qədər	140 \$	280 \$	560 \$	280 \$	560 \$	1120 \$
3 aya qədər	400 \$	800 \$	1600 \$	800 \$	1600 \$	3200 \$
1 ilə qədər	1400 \$	2800 \$	5600 \$	2800 \$	5600 \$	11200 \$
1 ildən yuxarı	1400 \$ +1 ildən əlavə qaldığı hər gün üçün 15 \$	2800 \$ +1 ildən əlavə qaldığı gün üçün 30 \$	5600 \$ + 1 ildən əlavə qaldığı hər gün üçün 60 \$	2800 \$ +1 ildən əlavə qaldığı hər gün üçün 30 \$	5600 \$ +1 ildən əlavə qaldığı hər gün üçün 60 \$	11200 \$ + 1 ildən əlavə qaldığı hər gün üçün 120 \$

(Mənbə: <http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3>)

Ölkə ərazisində daxilində istehsal edilərək daxili istehlaka istiqamətlənən dizel yanacağına, benzinə və qaza görə hesablanmış yol vergisinə nəzarət dövlət vergi idarələri gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Ölkəyə daxil olan və ölkədən çıxarkən vaxtyol vergisinə cəlb olunmalı olan xarici ölkələrin beynəlxalq avtonəqliyyat vasitələri vergiyə cəlb və bir bank günü ərzində dövlət büdcəsinə keçirirlər.

Fəsil III Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq yükdaşımalarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları

3.1 Azərbaycan Respublikasında avtomobil beynəlxalq yük daşımalarının gömrük rəsmiləşdirilməsinin səmərəliliyinin artırılması yolları

Azərbaycan Respublikasının istehsal yeri olaraq çox yaxşı coğrafi mövqeyi, torpaq dəyəri, əmək keyfiyyəti, cəmiyyətin sabitliyi və hökumət siyasəti olması onun beynəlxalq arenada tanınmasına şərait yaratmışdır. Coğrafi mövqeyinin yaxşı olması cəhətdən ölkəmizin onun beynəlxalq dəhlizlər qovşağında yerləşməsi beynəlxalq yükdaşımalarda iştirakının vacibliyini söyləyir. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq yükdaşımalar əməliyyatlarının həyata keçirərkən gömrük prosedurlarının əhəmiyyətliyidə nəzərə alınmalıdır. Belə ki ölkəmizdə avtonəqliyyat vasitələri ilə xarici yükdaşımaların ixracında və idxalında gömrük rəsmiləşdirilməsi 2-3 gün vaxt ala bilər.

Gömrük rəsmiləşdirilmə prosedurlarını asanlaşdırmaq və xarici ölkələrlə ticarəti gücləndirmək üçün ölkə siyasətçilərin güclü iradəsi tələb olunur. Ölkənin beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsinin səmərəliliyi artmaması onun birbaşa investisiyasının azalacağına səbəbdir. Yəni, logistika sahəsində bütün səylər və mənbələri yaxşılaşdırıb inkişaf etdirsək belə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsinin prosedurları yaxşılaşmadığı təqdirdə bu ölkənin sistemi etdiyi bütün cəhdlər boşa çıxacaqdır.

Əsas gömrük rəsmiləşdirilməsində təkmilləşdirmə kütləvi maliyyə investisiyalarını tələb etməyən, daha çox struktur islahat tələb edən real inkişafdır demək olar. Məsələn, fikirlərdən biri, xarici ticarət zonasında olan sənaye sahələrinə və ya gömrük idarəsi ilə etimadlıq göstərən quran xüsusi şirkətlərə üstünlük verilməsi proseduruna imkan verməkdir. Xarici investisiyalı şirkətləri azad ticarət zonasına çevirən ölkələrin əksəriyyətində asanlıqla gömrük prosedurları üçün vergi və vəzifə istisnalarından faydalanmağa imkan verir.

Böyük miqyaslı təkmilləşdirilmə işləri. Tam və geniş miqyaslı təkmilləşdirilməsi aşağıdakıları tələb olunur:

- Portlarla əlaqəli bütün fəaliyyətləri idarə edəcək bir sistem arxitekturasının qurulması,
- Ticarətçilər, gömrük və digər vəzifələr arasında əməkdaşlıq üçün proqramın hazırlanması,
- Bütün maraqlı tərəflərə (məsələn, yükləyicilər, marşrutlar, gəmi agentləri, anbar operatorları, port operatorları, okean daşıyıcıları) məlumat verə bilmə imkanı verən informasiya datasının yaradılması,
- bütün İnformasiya texnologiyası ilə bağlı maddələrin standartlaşdırılması və hər bir nodeun avtomatlaşdırılmasının logistika zəncirinin olması

“Bir Pəncərə” sistemi beynəlxalq ticarətdə yükdaşımaları asanlaşdırma və avtonəqliyyatı beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsində vaxt itkisinin bilər. “Bir Pəncərə” sisteminin işləməsi beynəlxalq yükdaşıma iştirakçılarının nizamnamə sənədlərini bir yerdə və ya birdəfəlik təqdim etməyə şərait yaradır. Bu sənədlər adətən gömrük sənədləşdirilməsində gömrük bəyannamələri, idxal sənədləri, ixrac sənədləri və digər sənədləri, məsələn, mənşə sənədləri və kommersiya fakturalarını toplayıb hamısını bir yerdə gömrük idarələrinə təqdim edərək gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçə bilirlər. Bu sistemin daha da təkmilləşməsi beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsində olan vaxt itkilərini azaldacaq ixrac və idxalda ölkəyə olan yüklərin artım müşahidə edə bilərik. Bir pəncərə sisteminin yaxşı tətbiq olunması gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini tezləşdirəcəkdir.

DGK beynəlxalq avtoyük daşımalarının səmərəliliyinin artırılması üçün gömrük rəsmiləşdirilməsində yeni sistemlər yaradır və bunlardan biri də VAİS-dir. 2016-cı ildən həyata keçirilən bu sistem avtonəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yüklərin daşınması vaxtı DGK işçiləri tərəfindən GPS monitorinq vasitəsi ilə həmişə avtonəqliyyat vasitələri izlənir, əgər cədvəldən çıxma və yaxud qeyri qanuni hallar

baş verəcəyi təqdirdə bu sistem vasitəsi ilə qarşısı alınmışdır. Bu səbəbdən bəzi maşınlarla və müxtəlif nəzarət vasitələri ilə təchiz ediləcək Hədəf Mərkəzindən olan məlumatlar əsasında cədvəldən kənara çıxan və lazım olmayan yerlərdə duran avtomobil nəqliyyat vasitələrinin nə üçün durması müəyyənləşdirilərək bu nəqliyyat vasitələri üçün müvafiq tədbirlər görülmüşdü. Əldə etdiyimiz məlumata görə 2016-cı ildə beynəlxalq yükdaşıma həyata keçirən 518 yük avtomobili lazım olan xətdən kənara çıxması Hədəf Mərkəzi vasitəsi ilə bilinmiş və həmin yük avtomobilləri İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 487-ci maddəsinə görə cərimə olunmuşdur. Bundan başqa beynəlxalq təcrübədə qeyd olunan “vahid dayanacaq” prinsipinin gömrük orqanında işləməsi beynəlxalq yükdaşıma həyata keçirən avtomobilləri üçün sərhəd məntəqlərində gömrük rəsmiləşdirmə prosesini asanlaşdırır. “Vahid dayanacaq” prinsipinin işləməsi gömrük məntəqələrində avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan yüklərin durma zamanın azalmasına səbəb olur. Əlbəttə gömrük bu proseslərin sadələşdirilməsi, asanlaşdırılması və onun tətbiqinin daha yaxşı üsulların təyin olunması vaxtı zaman itkisinin qarşısı alınsa da, buraxılan avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan yüklərin miqdarında çoxalma olsa da, bu onun səmərəliliyinin aşağı dərəcəyə düşməyərək tətbiq olunmalıdır.

DGK yaratdığı sistemlərdən biri də GRNAS-dır. Bu sistem Respublika ərazisində gömrük idarələri istifadə edir. GRNAS-da əsas məqsəd gömrük məntəqələrində gömrük rəsmiləşdirilmə və gömrük nəzarətin daha səmərəli effektiv və şəffaflığının təmin olunmasıdır. Bu səbəbdəndə gömrük idarələrində informasiya köşkləri istifadə olunur. Informasiya köşklərində gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtı ehtiyac olan tarif dərəcələri, bir neçə normativ-hüquqi sənəd, əlavə olaraq mal nomenklaturası yerləşdirilib. GRNAS avtomobil beynəlxalq yükdaşımaları ilə daşınan malların ixracı, idaxlı vaxtı yerinə yetirilən gömrük rəsmiləşdiriləsinin avtomatlaşdırılmış qaydada təşkil olunması yük daşıma əməliyyatlarının çoxalmasına və bu proseslərə istifadə olunan zamanı minimum səviyyəyə endirilməsini təmin etməklə başqa ölkələrin ticarət subyektlərinə lazımı dərəcədə xidmət səviyyəsinin tərəqqi

etdirilməsinə və ümumən gömrük orqanlarında idarəetmənin təkmilləşməsinə imkan yaradır. Bu səbəbdəndə gömrük idarələrində informasiya köşkləri istifadə olunur. Informasiya köşklərində gömük rəsmiləşdirilməsi vaxtı ehtiyac olan tarif dərəcələri, bir neçə normativ-hüquqi sənəd, əlavə olaraq mal nomenklaturası yerləşdirilib

Avtomobil beynəlxalq yükdaşımalarda gömrük rəsmiləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsinin əsas məqsədlərinə aşağıdakıları göstərə bilərik:

- Təhlükəsiz ölkə statusu;
- Gömrük proseduralarının sadələşdirilməsi, sürətləndirilməsi və şəffaflaşdırılması;

- Gömrük rüsumlarının və vergilərin effektiv yığılması

Avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsinin çevik, şəffaf və səmərəli tətbiq olunması və məmur-vətəndaş arasındakı münasibətlərinin ən müasir idarəetmə prinsipləri əsasında inkişafı məqsəd Dövlət Gömrük Komitəsinin Fevralın 1 2019-cu ildə tətbiq etdiyi “Yaşıl Dəhliz” sistemin gömrük sahəsində işə salmasıdır. Bu dəhlizin işləməsi beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı yerinə yetirilən gömrük rəsmiləşdirməsinin ən yeni avadanlıqlarla təmin edərək ölkə ticarətinin beynəlxalq aləmdə ölkənin ticarətini yüksəldəcəkdir. Hər hansı bir sahibkar “Yaşıl Dəhliz” buraxılış sisteminin imkanlarından yararlanaraq avtonəqliyyat vasitəsilə beynəlxalq yüklərin daşınması vaxtı gömrük ərazisinə gətirmədən öncədən özünün sahib olduğu idarədən və yerindən asılı olmayaraq internet olan məkandan giriş bəyannamələrini elektron formada gömrük idarələrinə verməklə risklərin idarə olunması sisteminin tətbiqi ilə idxal etdikləri yüklərini öz saxlanma məkanlarına apara bilərlər. Əlbəttə bu amil əlavə xərclərin, vaxt itkisinin məmur-vətəndaş münasibətinin yox olmasına, ticarətin sürətli şəkildə tətbiqinə imkan verir.

Avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan beynəlxalq yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtı şəffaflığın təmini, bəyanətmənin asanlaşdırılması və gömrük orqanın işçilərinin vətəndaşlarla təmasının yox olması üçün daşınan yüklərin kağızsız texnologiya

üzərindən internet ilə elan olunmasına şərait yaradan —e-Gömrük Bəyannaməsi elektron gömrük servisi XİF subyektlərinə təqdim olunmuşdur. Bu xidmətlərlə bağlı gömrük qanunvericiliyi təkmilləşdirilmiş, müəyyən qaydalar hazırlanaraq sayta daxil edilmişdir. Hazırda hüquqi və fiziki şəxslər avtomobil nəqliyyat vasitəsi keçirdikləri malların gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar elektron xidmətlərdən yararlanıb bilərlər. Gömrük rəsmiləşdirilməsini təkmilləşdirilən elektron istifadə xidmətlərinə mənim avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan beynəlxalq yüklərin idxal-ixrac əməliyyatlarına nümunə olar.

DGK-da beş əsas avtomatlaşdırılmış sistemin yaradılması planlaşdırılmışdır:

- RAİS;
- Mallar və avtomobil nəqliyyat vasitələrinin idarəetmə sistemi və onların izlənməsi;
- Gömrük xidmətinin VAİS-nin respublikanın avtomobil nəqliyyat vasitələrinin şirkətlərinin, nazirliklərin məlumat şəbəkələri ilə bağlanması;
- İdarəetmə üçüm mərkəzi informasiya sisteminin qurulması;
- İnformasiya bazaları üçün ehtiyat sisteminin qurulması;

AR-nın gömrük rəsmiləşdirilməsinin daha səmərəli və yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq istifadə etməyə görə VAİS tərkibində RAİS istifadə olunur. RAİS-ə həmçinin komputer və insan sistemi də adlanır. RAİS vasitəsilə gömrük idarələrində ilkin məlumatların yığılması, onların təhlili, risk səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsi və buna məqbul gömrük nəzarət vasitələrinin seçilməsi tətbiq edilir. RAİS əsas şərtlərdən biri də sərhəddən aparılan avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan beynəlxalq malların dövriyyəsinin sürətləndirilməsidir. Daşınan beynəlxalq yüklər haqqında qabaqcadan informasiyaların alınması, əgər yük təhlükəlidisə onun səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, məqbul nəzarət vasitələrinin seçilməsi və yüklərin az vaxt müddətində gömrük idarələrində ötürülməsinin təmini RAİS-in üzərinə düşür.

Gömrük sistemində tətbiq edilən yeniliklərlə ölkədə baş verən yükdaşıma əməliyyatlarını artığını göstərir. 2018-ci ildə ölkəmiz 185 xarici ölkə ilə ticarət əlaqələri yaradıb və digər dövlət ticarət iştirakçılarının sayı 25 123 olmuşdur, 2017-ci illə müqayisə olunarkən bu göstərici 156 % artım deməkdir. Yaşıl dəhlizin tətbiqindən sonra idxal-ixrac vaxtı daşınan beynəlxalq yüklərin həcmində də ciddi artım olacağını gözləmək olar. 2019-cu ildən tətbiq olunacaq bu sistem sahibkarlara kömək edərək ölkəmizin ixrac potensialını daha da gücləndirməyə təkan verəcək.

Bundan başqa onu da qeyd etmək lazımdır ki, Dövlət Gömrük Komitəsinəndə etdiyimiz məlumatlara görə iyul ayında 2-ci islahatlar paketini yerinə yetirəcək ki, bu beynəlxalq ticarətin zamanı yük daşıma proseslərinin asanlaşmasına, səmərəlilişməsinə, şəffaflığın mütləq şəkildə təmin olunması məqsədi ilə daha da əlverişli şərait yaradacaq.

2019-cu ildə iyul ayından ölkəyə avtonəqliyyat vasitəsilə daxil olunan malların gömrük sənədləşdirilməsi 90% Yaşıl Dəhliz sistemində veriləcəyi gözlənilir. Bu zaman ölkəyə idxal olunan yük maşınları X-ray olunmur və həmin yük maşınlarına GPS quraşdırılmıyacaq, bu islahatın əsas missiyasında biri də əvvəlcə mövud olan sahibkar- məmur münasibətlərinin bu islahatdan sonra tamamı ilə ləğvinə yönəlib, bütün yükdaşıma üçün ehtiyac olan əməliyyatların elektron formada gömrük idarələrinə ziyarət etmədən həll etmək mümkün olacaq.

Son zamanlar ölkəmiz başqa ölkələrlə beynəlxalq yükdaşımalar vaxtı avtomobil nəqliyyatında gömrük rəsmiləşdirilməsində əməkdaşlıq edərək gömrük məntəqələrində sənədləşdirmənin daha da asanlaşmasına səbəb olub. Son illərdə beynəlxalq ticarətin yükdaşıma əməliyyatlarının sürətli və asan üsulla yerinə yetirilməsi, şəffaflığın mümkünlüyü dərəcədə təmin olunması, pula və vaxt qənaət edərək gömrük komitəsində layihələr nəticəsində nəqliyyat vasitələrinin sərhadkeçmə vaxtı minimuma endirilib. Həmçinin, xarici əməliyyatları vaxtı tələb olunan sənədlərdə azalma hiss olunur. Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bu rəqəm rəqəm idxalda 3, ixracda 2 sənəd lazımdır.

Qanunvericilik bazasının və gömrük tənzimlənməsinin hüquqi hissəsinin təkmilləşməsi nəticəsində gömrük rəsmiləşdirilmə prosesinin daha da yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərir. Xarici ölkələrdə kimi, ölkəmiz gömrük tənzimlənməsinin qanunvericilik bazası daha dəqiq, açıq və aydın olan qanunların qurulması istiqamətində, eləcə də onların beynəlxalq sazişlər və başqa beynəlxalq müqavilə müddəa,tövsiyə və qaydaları ilə uyğunlaşdırılması istiqamətində nəzərdən keçirilərək təkmilləşdirilmişdir. Son vaxtlarda beynəlxalq ticarətin yüksəkləşməsi nəticəsində beynəlxalq daşımaların sürətlə irəliləyişi ona görə mümkün olmuşdur ki, xarici ölkələrdə gömrük idarələri, yaxın hüquqi və təşkilati qanunlar və qaydalar ətrafında cəmləşmişlər. Müasir dövr tələbinə uyğunlaşan gömrük xidmətlərinin daima artan texniki təchizatı ölkələrin bir çoxunda gömrük tənzimlənməsinin xarakterik inkişaf vasitələrindən biridir. Bunun əsnasında yeni İT-nın, rabitə texnikasının, informasiyanın düzgün işlənərək göndərilməsi üsullarının, vaxt və məsafə terminin son həddə endirən məlumatların avtomatik işlənməsi sisteminin uğurları dayanır. Avtonəqliyyat vasitəsilə daşınan beynəlxalq yüklərin gömrükdən keçirilməsi proseslərinin və gömrük ödənişlərinin yığılı, statistika və uçot hesabatların dolğun yığılıması prosedurlarının ayrılması da gömrük fəaliyyətinin irəliləyişinin və müasirləşirilməsi yönlərindən biridir. İlk növbədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilərək lazımı normativ-hüquqi aktların qəbulu işi davam etdirilmiş və burada Beynəlxalq Konvensiyaların maddələrinə fikir verilmiş, gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarətinin müasir normalara müvafiq olması, gömrük işinin tətbiqi məsələlərini tənzimləyən proseslərin rasionallaşdırılması məqsədilə müəyyən qaydalara əlavələr olunmuş, yeni sənədlər hazırlanmışdır. Ölkədə son onillik müddətində gömrük statistikasını və İT-ın təkmilləşdirilməsi yolunda bir neçə tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ümumiyyətlə gömrük rəsmiləşdirilmə prosesinin təkmilləşdirilməsi və irəliləyişi daima DGK-nin diqqətində olmuşdur.

3.2. Azərbaycan Respublikasında Avtomobil nəqliyyatı vasitəsi ilə beynəlxalq yük daşımalarının səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə loqistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi.

Bu bölmədə əsas məqsəd beynəlxalq daşımaların səmərəliliyi üçün yük amilinin artırılması vacibdir və ətraf mühitə xarici təsirin və nəqliyyat xərclərinin azaldılması potensialı səbəbindən daşıyıcılara fayda verə bilər. Burada loqistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün imkanların müəyyən edilməsi və bu cür imkanlardan yaranan yük amilinin yerinə yetirilməsinə təsir göstərməsi yolu ilə yükötürənlərin avtomobil nəqliyyatında yük faktorunu necə artıracağını araşdırmaqdır. (Santén.V, 2017)

Beynəlxalq yükdaşımaların səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə loqistika fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün bəzi xarici ölkələr hədəflər müəyyən edir və həyata keçirirlər. Bunlarda biri də inkişaf etdiyimiz ölkə kimi tanıdığımız İsveçdi. Bu gün, avtomobil yükləyicilərin artan payı onların loqistik fəaliyyətlərini kənar etməyə imkan verir. İsveç kontekstində, istehsalçı şirkətlərin 95% -dən çoxu üçüncü tərəfin təşkil etdiyi nəqliyyat vasitələrinə malikdirlər. Üçüncü tərəflər nəqliyyat təşkil edə bilərlərsə də, yük daşıyıcıları nəqliyyat əməliyyatlarının səmərəliliyinə təsir göstərməsində mühüm rol oynayırlar. Məsələn, yükqöndərənlər daha səmərəli, ekoloji cəhətdən səmərəli təchizat zəncirlərinə nail olmaq üçün yük daşıyıcısı ilə məşğul olmalıdırlar. Bundan əlavə, beynəlxalq yükdaşıma əməliyyatlarında olan imkan və məhdudiyyətlər, yüklərin vaxtını və tədarükü tezliyi kimi maddi axının planlaşdırılması və idarə olunması ilə bağlı göndərilənlər qərarlarının nəticəsidir. Yükötürənlərin yük faktorunu təsir imkanları bu səbəbdən yük daşıyıcıları ilə əməkdaşlıq etməyə və seçimlərinin üçüncü tərəflərin təşkil etdiyi nəqliyyat əməliyyatlarına necə təsir etdiyini anlayır.

Bu gün avtonəqliyyat vasitəsi ilə beynəlxalq yükdaşımaların səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə bəzi vacib siyasətlər həyata keçirilir onlardanda iki sahəni əhatə edən "Logistik Sistemlərin İnkişafı üzrə Siyasətlər" misal çəkmək olar "Sürətli,

rəqabətli və təhlükəsiz paylama sistemi" və "Özünü davamlı əməliyyat sistemi" üzərində cəmləşir. "Sürətli", sifarişin verildiyi yerdən və məhsullar qəbul olunduğu arasındakı zamanın ən qısa müddətə çatdırılma mənasını verir. "Rəqabət" ucuz və ya ucuz dəyəri mənasını ifadə edir və "Təhlükəsiz paylama sistemi" göndəricinin və ya qəbul edicinin yükün dəqiq vaxtında çatdırılması sisteminin tələblərinə riayət edərək vaxtında çatdırılmasını təmin edir. (<https://truckingresearch.org/wp-content/uploads/2019/02/ATRI-Impacts-of-E-Commerce-on-Trucking-02-2019.pdf>, 2019)

Logistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirərək və bu məsələləri nəzərə alaraq bəzi strategiyaları nəzərdən keçirək;

- Avadanlıq baxımından: Logistika infrastrukturunun inkişafı,
- Proqram təminatı baxımından: Təchizat zəncirinin idarəedici tədbirlərinin inkişafı (SCM), və
- Logistika infrastrukturunun inkişafı

Avtomobillərin yükləmə çəkisi ilə bağlı normativ tələblərə dəyişiklik edilməsi zərurəti nəzərə alınaraq, Azərbaycanda avtomobil yollarının, körpü və tunellərin yükləmə imkanları qiymətləndiriləcək və prioritet marşrutlarda yük hədlərinin artırılması məqsədilə reabilitasiya layihələri nəzərdən keçiriləcəkdi. Azərbaycan Respublikasının son 10 il ərzində avtomobil nəqliyyat vasitəsinin beynəlxalq yükdaşımalardakı payının artmağını yuxarıda statistik göstəricidə müşahidə etdik. Ölkəmizin coğrafi mövqeyi dünya arenasında ticarət həcmələrinin davamiyyətli olaraq artırılmasına imkan verir və ölkəmizin logistika aktivlərinin daim inkişafda olması onun beynəlxalq və regional ticarət yük daşımalarda mövqeyinin daha səmərəliləşməsinə təkan verəcəkdir. Belə ki, ölkəmizin beynəlxalq dəhlizlər üzərindəki əlverişli coğrafi mövqeyi sayəsində ölkəmizin tranzit ticarətindən başqa idxal-ixrac əməliyyatlarından mənfəət əldə edəcək imkanına malikdir. Ölkəmiz avtomobil yollarının tikilişi ilə bağlı bir neçə vacib infrastruktur layihələri sonlandırmaq üzrədir. Bu aktivləri və üstünlükləri ölkədə nəzərə alaraq, beynəlxalq yükdaşımalarda yük həcmının artırılması tranzit yükdaşımalarda ölkə üçün daha çox

mənfəət götürmək, həmçinin logistikada özəl sektorunun payının artırılması bu sahədə multimodal və intermodal logistika infrastrukturunun yaradılması tələb edir.

- Azərbaycanda beynəlxalq avtomobil nəqliyyatında avtomobil funksiyalarını təmin etmək

Avtomobil nəqliyyatının inkişafı bazarını beynəlxalq avtomobil yollarını Avropada inkişaf etməkdə olan bazarları hədəfləyən tranzitaj işi üçün beynəlxalq dəhliz vəziyyətini təmin etmək üçün təcili və zəruri bir məsələdir. Avtomobil ittifaqlarının istəkləri ilə başa çatmaq üçün, bəzi quru portlarda ən azı iki ilə üç il ərzində təcili tədbirlər tələb olunur.

Effektiv yük daşımaları Azərbaycanda ixracata əsaslanan sənayenin inkişafında mühüm amil ola bilər. Sənaye zonalarına daha səmərəli giriş mövcud yük nəqliyyat rejimlərini istifadə etmək üçün təşviq edilməlidir. Bunun bir böyük yük maşını bir logistika mərkəzi vasitəsilə yeni çox modlu nəqliyyat xidmətinə qədər hal hazırda mövcud olan qapıdan-qapıya xidmətini daha yaxından ilə izləmək lazımdır. Azərbaycanın xarici bazarlarda beynəlxalq yükdaşımalar əməliyyatlarının yaxşılaşdırılması tədbirlərinə də diqqət yetirilməlidir.

- Logistika sənayesinin proqram təminatı baxımında inkişafı nəticəsində beynəlxalq yükdaşımların artması.

Logistika fəaliyyəti, logistika elektrik məlumat mübadiləsi (EDI) sistemi kimi bir informasiya şəbəkəsinin köməyi ilə beynəlxalq nəqliyyat əməliyyatları nəqliyyat beynəlxalq yükdaşıma şirkətləri tərəfindən həyata keçirmək olar. Beləliklə, EDİ-nin qurğusunun asanlaşdırması vaxtını və qiymətini minimuma endirmək üçün vacibdir. Yükdaşıma şirkətlərinin və alıcı satıcıların çoxu EDİ sistemini özlərində qurmaqla və yaxud bu şəbəkəyə qoşularaq beynəlxalq yükdaşımalarda logistika performansını daha da yaxşılaşdırmaqla bilirlər.

- Yük daşıma əməliyyatlarının genişlənməsi

Ümumi logistik səmərəliliyi bütün logistik fəaliyyətlərin inteqrasiyası rolunu oynayan yük daşıma xidmət keyfiyyətindən asılıdır. Bununla belə, Azərbaycanda

aparıcı şirkətlərin bir çoxu yük maşınları elektron məlumat mübadiləsi (EDI) avadanlıqları olmamasından əziyyət çəkir. Heyətin məhdud qabiliyyəti də iş bu imkanlarını məhdudlaşdırır. Yük daşımanın inkişafı daha da ixrac və idxal inkişafı üçün vacibdir. Bu əməliyyatlarda insan resurslarının inkişafında bir neçə dəstəkləyici tədbirlər təklif olunur.

- Hüquqi və İnstitusional Tənzimləmə

Demək olarki, hökumət təşkilatının çoxu milli logistikanı formalaşdırmaq və tətbiq etməyə məsuliyyət daşımır. Ancaq aydındır ki, logistika infrastruktur ,bütün sektorlar arasında həmçinin beynəlxalq yükdaşımalarda siyasət koordinasiyasını tələb edir. Hökumət hüquqi çərçivə və logistika inkişaf siyasətinin formalaşdırılması üçün məsuliyyət daşıyır. Bir çox logistik inkişaf etmiş ölkələr olduğu kimi, hökumət logistika planlarının hazırlanmasında və icrasında liderlik rolunu oynamalıdır.

Azərbaycan Respublikası avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə beynəlxalq yük daşımalar vaxtı səmərəliliyinin yüksəlməsi məqsədi ilə logistika fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün logistika sahəsi üzrə hədəfləri müəyyən etmək lazımdır.

Birincisi, beynəlxalq yük daşımaların genişləndirilməsi məqsədilə logistika sahəsi üzrə hədəflər müəyyən ediləcəkdir. Bu hədəflər yüklərin marşrutu və növləri əsasında təsbit ediləcək və həmin hədəflərə çatmaq üçün zəruri addımlar müəyyənləşdiriləcəkdir. Bizə avtomobil nəqliyyatıyla bağlı olduğuna görə ilk növbədə İqtisadiyyat Nazirliyindən və digər aidiyyəti qurumlardan müxtəlif iqtisadi fəaliyyət sektorları üzrə sektorial hədəflər və statistik proqnozlar üzrə məlumatlar toplanacaq və bunun əsnasında idxal-ixracın ümumi həcmi proqnozlaşdırılacaqdır.

İkincisi, Strateji Yol Xəritəsində verilmiş təhlillərdən istifadə edilməklə, növbəti 5-10 il ərzində region üzrə beynəlxalq yükdaşımalar əməliyyatları ilə bağlı proqnozlar toplanacaq və təhlilin əhatə dairəsi daha da genişləndiriləcəkdir.

Üçüncüsü Azərbaycanın ticarət və logistika sahəsi üzrə xüsusi hədəfləri (bütün yüklər və marşrutlar üzrə ticarət həcmələri və s.) və əsas icra göstəriciləri (ixracidxal əməliyyatları üzrə xərclər, tranzit və gözləmə müddətləri və s.), xüsusilə vaxt və

xərclər baxımından tranzit daşımalarda rəqabətqabiliyyətliliyin təmin edilməsi yolları müəyyən ediləcək və nəhayət, bu missiyalara çatmaqdan ötrü boşluqların aradan götürülməsi məqsədilə maliyyə ehtiyacları ilə tam təmin olunması və qanunvericilik bazasının mütləq şəkildə təkmilləşdirilməsi istiqamətində digər zəruri addımlar atılacaqdır.

(https://mida.gov.az/documents/Logistika_və_ticarətin_inkişafına_dair_Strateji_Yol_Xəritəsi_.pdf, 2016)

Güclü əlaqələndirmənin qurulması və müəyyən olunmuş hədəflər üzrə irəliləyişə çatmaq məqsədilə monitoring mexanizminin təkmilləşdirilməsi nəzərdən keçiriləcəkdir. Daha sonra dövlət idarələri tərəfindən logistikaya dair hal-hazırda işlənən hüquqi bazanın daha yenisi ilə əvəz olunması, vergi strukturuna dəyişikliklərin edilməsi və stimullarının təyini olunması ilə bağlı təkliflər hazırlanacaq və aidiyyəti üzrə təqdim ediləcəkdir

İnfrastruktura investisiya qoyuluşları nəticəsində Azərbaycanın alternativ marşrutlarla müqayisədə rəqabətqabiliyyətliliyi artsa da, ölkənin logistika şəbəkəsinin potensialından tam istifadənin təmin olunması səbəbiylə müxtəlif sahələr üzrə əksər əməliyyat göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına daim diqqət yetirilməsi tələb olunur. Bir sıra potensial çatışmazlıqları aradan qaldıraraq, eləcə sahələr üzrə əksər əməliyyat göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına daim diqqət yetirilməsi tələb olunur. Bir sıra potensial çatışmazlıqları aradan qaldıraraq, eləcə də diqqəti xərclər və vaxt baxımından rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasına, habelə tranzit ticarətinin etibarlılığının gücləndirilməsinə yönəltməklə, ölkədə fərqli nəqliyyat növləri və vasitələrini əhatə edən logistika əməliyyatlarının yaxşılaşdırılması üzrə təşəbbüslər davam etdiriləcəkdir.

Nəqliyyatın bütün növləri üzrə infrastrukturun və nəqliyyatın təkmilləşdirilməsini şərtləndirir. Magistral və respublika əhəmiyyətli yeni avtomobil yollarının dünya standartlara cavab verəcək dərəcəyə uyğun tikilməsi, yeni dəmir yollarının qurulması, sərnişindaşımada elektrik qatarlarının rolunun artırılması,

nəqliyyatda təhlükəsizlik tələbləri üzrə dövlət standartlarının, əməyin mühafizəsi qaydalarının, ekoloji və yanğın təhlükəsizliyi, habelə ətraf mühitin qorunması normalarının təkmilləşdirilməsi zəruridir. Bu sahədə görülməli bu və digər tədbirlər ölkədaxili logistika sisteminin və logistikanın əsas hissəsi kimi göstərilən olan nəqliyyatın güclü inkişaf etdirilməsinə və ümumiyyətlə, bölgələrdə bütün sahələrdə istehsal fəaliyyətinin sürətləndirilməsinə töhfə verəcəkdir.

Azərbaycanda logistika yaratmaq, ilk növbədə, mümkün variantlar sırasından müvafiq yerlər təsdiq ediləcək və hərtərəfli texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılacaqdır. Həmin əsaslandırma yük növünə əsasən cari və gələcək ticarət həcmələrini (digər mühüm layihələrə paralel olaraq) və göstərilməli olan xidmətləri də əhatə edəcəkdir. Daha sonra lazımi infrastruktur sahələrinə investisiya qoyuluşu və təminatlı kreditləşmə mənbələri müəyyən ediləcək, logistika mərkəzlərinin yaratmaq və istismar etməkdən ötrü yerli investorlarla bərabər olaraq xarici investorlar cəlb ediləcək, dövlət sektorunun üzərinə düşən xərclərin azaldılmasından ötrü dövlət-özəl həmkarlığı imkanları nəzərdən keçiriləcək, zəruri beynəlxalq ekspertiza cəlb ediləcək və nəhayət, ticarət və logistika mərkəzlərində maliyyə xidmətləri şəklində əlavə biznes xidmətlərinə yaranan zərurət müəyyənləşdirilərək, həmin xidmətlərin göstərilməsi üçün özəl sektoru işləyən şirkətlər işə cəlb ediləcəkdir.

Logistikanın təkmilləşdirərək ölkə avtomobil beynəlxalq yükdaşımaları səmərəliliyinə aşağıdakı hallarda əldə etmək olar:

Hökumət rolu: Beynəlxalq yükdaşıma zamanı rəqabət qabiliyyətini saxlamaq üçün hökumət logistika təkmilləşdirilməsi üçün hərəkət etməlidir. Məsələn, şəhər logistikasının yük kəndinin ideyası logistika səmərəliliyinin təşviq edilməsi və əməliyyatlar üçün azaltmaq ətraf mühiti təmin edir. Bunla bərabər, böyük investisiyalar və qanunvericilik və milli siyasətlə bağlı bəzi problemlər bura daxildir. Hökumətin rəhbərliyi və dəstəyi olmadan, bu planı yerinə yetirmək çətinidir.

Beynəlxalq malların nəqli artımı: Beynəlxalq avtoyük daşımalarının artımının bir neçə faktorla əmələ gəlməsi. Birincisi, E-ticarətin çiçəklənməsi beynəlxalq biznes

fəaliyyətlərini qabardır. İkincisi, istehsal strategiyasının dəyişməsi beynəlxalq əməkdaşlıq zəruriyyətini tələb edir. Üçüncüsü, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) kimi qloballaşan bazarın təzyiqi yerli avtomobil yükdaşıma sahələrini özlərini beynəlxalq standartlara çatdırmaq və dünya miqyasında rəqabətə üz tutmaq üçün hərəkət edir.

Logistika əməliyyatının inqilabı: İT texnologiyaları və məhsulları məhsuldarlığı və logistika sistemlərinə zəriflik gətirir. Beynəlxalq yükdaşıma zamanı malların yoxlanması üçün Radio Frequency ID (RFID) bu texnikalardan biridir. Barkod sistemi ilə RFID arasında əsas fərq, RFID-ə malların barkodun yoxlanmasına ehtiyac olmadığını göstərir. RFID, ilkin əməliyyat müddətini dramatik şəkildə azalda bilər. RFID sistemləri avtomatik olaraq və dərhal etiketli malların daxilolma hissəsini qeyd edir.

Logistika qurğuların təkmilləşdirilməsi: Logistikanın inkişafı və inkişafı bir neçə texnika və tam nəzəriyyələr əsasında qurulmuşdur. Yüksək texnologiyalı obyektlər və sistemləri, məs. İTS, logistikaya daha çox şəraitlər və üstünlüklər gətirə bilər. Məsələn, əlaqədar qurğuların təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq daşımalar səmərəliliyi üçün vacibdir. Gələcəkdə zavodun avtomatlaşdırılması bütün təchizat zənciri prosedurlarının əsas hədəfidir. Bu səmərəliliyin beynəlxalq yükdaşıma zamanı səmərəliliyin artırılmasına və əməliyyat xərclərini azaltmağa kömək edə bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında işləyən və öz iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirməyə cəhd göstərən Azərbaycan Respublikası dünya ölkələri ilə əlaqələrini genişləndirmək, inteqrasiya əlaqələrində olaraq beynəlxalq yük daşımalarında fəal iştirak etməyə çalışır. Nəzərə alanda ki, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan başqa dövlətlər kimi, iqtisadi inkişaf davamlılığının səviyyəsinin yüksəldilməsi və dünya iqtisadiyyat əlaqələri sistemində inteqrasiya məsələsini eyni zamanda həll etməlidir, onda beynəlxalq yükdaşımalarında gömrük işinin təşkilinin nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini görmək mümkündür.

2. Ölkəmizin xarici ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla da səmərəli əlaqələrin qurulması gömrük idarəetmə sistemində gömrük işinin düzgün təşkil olunmasından birbaşa asılıdır. Belə deyə bilərik ki, dövlətin həyata keçirdiyi gömrük sistemindəki islahatlar gömrük işinin təşkili və idarə edilməsində müasir innovativ metodların tətbiqi səviyyəsindən də asılıdır.

3. Dövlət Gömrük komitəsinin 2008-2019-cu illərdə gömrük rəsmiləşdirilməsi sistemini müasirləşdirmək üçün gözəl bir iş gördü və bu, ilk növbədə, beynəlxalq yükdaşımalar sahəsində sərhəd keçidlərində avtonəqliyyatı vasitəsilə daşınan yüklərin ixracı və idxalı vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsi ən ciddi problemlərdən biridir. Ən diqqət çəkən yaxşılaşma, Azərbaycan Respublikasının gömrük layihələrində nəzərdə tutulduğu kimi, gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gün sayının azaldılmasıdır.

4. Gömrük rəsmiləşdirilmə müasirləşdirilmiş proseduralara uyğunlaşdırılıb. Məsələn, malların qaydaları və təsnifatı sadələşdirilmişdir. Bundan əlavə, gömrük sistemində prosedurları qısaltmaq üçün gömrük bəyannaməsində və rəsmiləşdirmə prosesində elektron məlumat mübadiləsi (EDI) sistemi tətbiq edilmişdir. 2008-ci ildən tətbiq olunan "bir pəncərə" sistemini və 2019-cu ilin fevral ayından tətbiq olunan "Yaşıl Dəhliz" buraxılış sisteminin tətbiq olunması ölkəyə avtonəqliyyatı vasitəsilə ixrac və idxal olunan yükdaşımalar vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsini daha şəffaf, çevik və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə nail olmuşdu

Hər bir təqdidatda olduğu kimi bizdə öz təkliflərimizə qeyd etmək istəyirik.

1. Quruda yüklərin azad edilməsini daha da qısaltmaq üçün əlavə gömrük sənədləşdirilməsində yaxşılaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Komponentlər aşağıdakılardır:

- Bir pəncərə sistemindən daha səmərəli istifadə olunması (quru limanlar),
- Sadə və tez prosedur proqramı,
- İctimaiyyətlə əlaqələrin inkişafı proqramı
- Yaşıl Dəhliz buraxılış sisteminin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi innovasiya layihələrinə “Bir pəncərə sistemi” və “Yaşıl Dəhliz” buraxılış sistemi aiddirlər.

2. Azərbaycan Respublikasında gömrük sistemində istifadə olunan VAİS daha da yaxşı işləməsi vacibdir. VAİS-in tətbiqinin əsas missiyası "kağızsız texnologiya" əsasında lazım olan müzakirələrin həllinə nail olmaqdır. Beynəlxalq yük avtomobil daşımalarını keçirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə yol vergilərinin yüklərə tətbiq edilməsi, «İcazə» blanklarının avtonəqliyyat vasitələrinə verilməsi, “Dövlət Rüsümü haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə təyin olunmuş məbləğlərdə qoyulan dövlət rüsümü və vergilərinin mərkəzləşdirilmiş uçotunun aparılması;

Beynəlxalq yükdaşımalarda malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə elektron üsulla nəzarət edilməsi əsas məsələlərdən biridir. Gömrük rüsum və yığımlarının və vergilərin elektron formada həyata tətbiq olunması buna misal ola bilər.

3. E-hökumət çərçivəsində elektron xidmətlərin həyata keçirilməsinin genişləndirilməsi. Avtonəqliyyat vasitə ilə daşınan beynəlxalq yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsinin ən yüksək səviyyədə elektronlaşdırılması;

4. İctimaiyyətin reklamı izlənilməlidir. Xüsusilə potensial beynəlxalq yükdaşıma iştirakçılarının ən etibarlı mənbəyi olan internet məlumatları vacibdir. Dövlət Gömrük Komitəsinin status-kvonu haqqında digər məlumatlar Dünya

Bankının, Dünya Gömrük Təşkilatı və Dövlət Gömrük Komitəsinin veb saytlarında yerləşdirilməlidir. Gələcəkdə gömrük sisteminin istismarı və saxlanması daim müşahidə edilməli və veb-sayt vasitəsilə ictimaiyyət üçün informasiya yeniləmələri olmalıdır.

5. Gömrük Orqanı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ən az etibarlı hökumət idarəsidir. Ümumiyyətlə, Gömrük Orqanı trafik, qaçaqmalçılıq və milli təhlükəsizliyin idarə edilməsi və mallar üzrə vergi və vergilərin yığılması üçün böyük məsuliyyət daşıyır. Ancaq inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, Gömrük Orqanı gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtı korrupsiyaya qarşı olduqca həssasdır. Buna görə də avtomobil nəqliyyat daşımalar həyata keçirərkən gömrük rəsmiləşdirilməsində məmur-vətəndaş məmur- sahibkar təması aradan qaldırılması korrupsiya kimi halların azalmasına səbəb olacaq.

6. ÜTT və ÜGT ilə fəaliyyətin daha səmərəli və effektiv qurulması.

7. Logistika mərkəzin içərisində gömrük bürosunun qurulması çox vacibdir:

EDİ sistemi tərəfindən dəstəklənən rəqəmsal qeydiyyat proseduru tətbiq etməklə avadanlıqların müasirləşdirilməsi zəruridir. Qeyd etmək lazımdır ki, rəqəmsal prosedurlar tətbiq edilsə və gömrük rəsmiləşdirilməsində prosedurlarının gerçək tətbiqi yaxşılaşmırsa, hər hansı bir logistika mərkəzi və ya quru port (bir pəncərə sistemi ilə) səmərəli fəaliyyət göstərə və istifadəçilərin gözləndiyi nəticəni verməz. Bundan əlavə, mövcud quru limanın istifadəçiləri gömrük sənədləşdirilməsində müxtəlif narahatçılıqlarla qarşılaşırlar. Bunlara eyni məhsul üzrə vahid vergi dərəcələri, qanunların və ya qaydaların izahlı təfsirinə əsaslanan standartlaşdırılmış ixrac yaxud idxal proseduru, 24 saatlıq əməliyyatlar kimi heç bir ixtiyarı ərizə vermədən qeydiyyat sisteminin prosedurunun tətbiqi yolu ilə nəzərə alın bilər. (zəruri olduqda) və s. Heyətin intensiv təlimləri çox vacibdir.

Əlbəttə, bütün yuxarıda qeyd etdiyimiz təklifləri həyata keçirən zaman gömrük sektorunda bu işlərin effektivliyi maksimum şəkildə qorunmalıdır. Bundan əlavə ölkədə qanunvericilik bazası da təkmilləşdirilməsi məqsədə uyğun olar. DGK

bu sahədə nə qədər işlər görüb yaxı əldə nəticə etdiyi kimi, bu sektorda hələ də bəzi çatışmazlıqlar var.Məsələn, 2012-ci ilin 1 yanvar tarixindən tətbiq olunan yeni Gömrük Məcəlləsinin bütün gömrük qanunvericiliyinin bu Məcəlləyə uyğunlaşdırılması Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən müvafiq qurumlara göstərişlər verilmişdir. Ancaq gömrük qanunvericiliyin statistikasında apardığımız təhlil görünür ki, yeni qəbul edilmiş qanun və qərarlarda çox az bir zaman ərzində yeni düzəliş və əlavələrin edilməsi tendensiyası mövcuddur. Təbii ki, bu digər ölkə ticarətçiləri üçün müsbət hal deyildir.

Ədəbiyyat Siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, Qanun 2019
2. “Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi” Bakı 2019
3. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” Bakı 2019
4. “Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”, 2016.
5. “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, Bakı, 2013
6. A.Rzayev 2016 “Beynəlxalq nəqliyyat əməliyyatları” fənnindən mühazirəsindən Dərslük ,Bakı
7. A.Ş. Şəkərəliyev, Z. A.Şəkərəliyeva 2015, “Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi”, Dərslük, Bakı 168 s
8. C.Q.Nuriyev, A.Ə. Əliyev,M.C.Ataqişiyev 2013, “Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi”, Dərslük , Bakı
9. Əliyev E.Ə 2008, “Beynəlxalq daşımaların hüquqi tənzimlənməsi”, Zərdabi LTD nəşriyyat, Dərslük,Bakı;
- 10.Nuriyev CQ 2007, “Gömrük Etikasını”, Dərslük, Bakı
- 11.Heydərov K.F ,Əliyev A.F, Nuriyev C.Q, Mehdiyev C.M 2006, “Gömrük rəsmilləşdirilməsi”, Dərslük ,Bakı
- 12.T.I.Imanov 2005, “Logistikanın əsasları” Dərslük.Bakı
- 13.Heydərov K.F 2004, “Gömrük işinin əsasları” Dərslük . Bakı
- 14.A.Ə.Əliyev 2003, “Gömrük işi və Dünya İqtisadiyyatının İnkişafı” Dərslük, Bakı
- 15.Əhmədov Ə.,2003 “Beynəlxalq yük daşımalar əhəmiyyətli gəlir mənbəyidir” Consulting&Business, , № 2(69), s. 30-31
- 16.E.Ə.Əliyev 2002, “Beynəlxalq nəqliyyat daşımalarının konvension təsbiti” Dərslük, Bakı
- 17.A.Ş.Şəkərəliyev, A.Əliyev 2002, “Bazar iqtisadiyyatına keçid: dövlətin iqtisadi siyasəti”. Dərslük,Bakı

18.A.Ş.Şəkərəliyev 1999, “Dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər”.
Dərslik, Bakı

Xarici dildə

1. “The role of logistics service providers in international trade” 16th international scientific conference Business Logistics in Modern Management: Croatia; October 13,2016
2. Vendale Santen 2015, “ Toward more efficient logistics: increasing load factor in a sipper’s road transport” article, Sweden 2015
3. Customs & Freight Forwarding Guide, Russia 2013
4. Azman Gani 2013,“The Efficiency of Customs Clearance Processes Can Matter for Trade” article, Oman
5. Marc Altiribba Cusco 2015 “The role of customers in international operations”
Spain
6. Shnya Hanaoka, Madan Regmi 2011“Promoting intermodal freight transport through the development dry ports in Asia” article,Tokio
7. Rushton, A. & Walker, A 2007, “International logistics and supply chain outsourcing: from local to global”. Bodmin, UK: MPG Books Ltd
8. Ramagopal, C., 2006 “Export Import Procedures: Documentation and Logistics” Daryaganj, Delhi, IND: New Age International
- 9 .Stefansson.G 2006, “Collaborative logistics management and the role of third-party”,article,Iceland
10. Aldona Jarasuniene 2005, “ Research into freight transport quening at custom control posts” article,Lithuania
11. De Wulf, L. & Sokol, Jose B 2004, “Customs Modernization Handbook”.Herndon, VA, USA: World Bank Publications
12. Transport Logistics 2002, “Shared solutions to common challenges” OECD

Internet resursları

1. <http://customs.gov.az/> “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi”-nin rəsmi saytı
2. <http://www.stat.gov.az/> “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi” rəsmi saytı
3. <http://www.taxes.gov.az/> “Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi” rəsmi saytı
4. <http://mincom.gov.az/az/> “Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyar Nazirliyi” rəsmi saytı
5. <http://www.wcoomd.org/> “Ümumdünya Gömrük Təşkilatı”-nın rəsmi saytı
6. www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual “Dünya Bankı”-nin rəsmi saytı

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1 .3PL xidmətləri və fəaliyyətləri.....	28
Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasının 2005-2017-ci illər avtomobil nəqliyyatı bağlı göstəricilər.....	31
Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikasının avtomobil nəqliyyatında daşınan yüklərhaqqında məlumat.....	32
Cədvəl 4. Digər ölkələrlə müqayisədə sərhəddə ticarət.....	40
Cədvəl 5. 2014-2018-ci illər ərzində büdcəyə daxil olan yol vergisinin miqdarı.....	47
Cədvəl 6.Yük avtomobilləri, qoşqulu və yarımqoşqulu avtonəqliyyat vasitələrinin oxlarının sayında və Azərbaycanda qaldığı müddətə görə(ABŞ dolları ilə).....	48
Cədvəl 7. Avtonəqliyyat vasitələrlə daşına yüklərə Azərbaycanda qət edilən yolun hər kilometrinə görə nəqliyyat vasitələrinin yüklə birlikdə ümumi çəkisi.....	49
Cədvəl 8.Avtonəqliyyat vasitələri ilə təhlükəli yüklərin daşınmasına görə verginin məbləği aşağıdakı qədər artırılır.....	49

Qrafik siyahısı

Qrafik 1. 2008-2018-ci illər ərzində büdcəyə daxil olan gömrük rüsumlarının miqdarı (mln AZN).....	46
--	----

